

Dobre i loše majke i dobri i loši očevi

Parlov, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:339903>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-05**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

JOSIPA PARLOV

**DOBRI I LOŠI OČEVI I DOBRE I LOŠE MAJKE; KONCEPTUALIZACIJA OČINSTVA I
MAJČINSTVA U HRVATSKOJ PROZI 19. I RANOG 20. STOLJEĆA**

Diplomski rad

Pula, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

JOSIPA PARLOV

**DOBRI I LOŠI OČEVI I DOBRE I LOŠE MAJKE; KONCEPTUALIZACIJA OČINSTVA I
MAJČINSTVA U HRVATSKOJ PROZI 19. I RANOG 20. STOLJEĆA**

Diplomski rad

JMBAG: 0303059970

SMJER: Hrvatski jezik i književnost i talijanski jezik i književnost

Kolegij: Hrvatska književnost romantizma i realizma

Mentorica: doc. dr. sc. Dubravka Dulibić-Paljar

Pula, 2023.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. KNJIŽEVNOST ROMANTIZMA I REALIZMA U 19. STOLJEĆU.....	3
2.2 PREDREALIZAM ILI PROTOREALIZAM KAO PRIJELAZNO RAZDOBLJE	7
2. 3. ZNAČAJKE REALIZMA	8
3. PISCI KAO ISTINSKI PROMATRAČI I STVARATELJI DRUŠTVENE ZBILJE.....	9
4. ŠENOINA KONKRETNA VIZIJA ZAJEDNIŠTVA KROZ KNJIŽEVNOST.....	12
5. DRUŠTVENI ODNOSI KAO TEMA REALISTIČKIH DJELA.....	14
6. O MAJČINSTVU.....	16
7. OČEVI U POZADINI RODITELJSTVA.....	19
8. OČINSTVO I MAJČINSTVO NA PRIMJERIMA IZABRANIH KNJIŽEVNIH DJELA.....	20
8. 1. JOSIP KOZARAC: <i>TENA</i>	20
8. 2. AUGUST ŠENOA: <i>PRIJAN LOVRO</i>	24
8. 3. IVAN KOZARAC: <i>ĐUKA BEGOVIĆ</i>	28
8. 4. VJENCESLAV NOVAK: <i>TITO DORČIĆ</i>	32
9. KARAKTERISTIKE DOBRIH I LOŠIH OČEVA I MAJKI.....	34
10. ZAKLJUČAK.....	37
11. LITERATURA:.....	40
12. SAŽETAK.....	42
13. SUMMARY.....	43

1. UVOD

U ovome ćemo se radu baviti sjevremenskom temom koja ne prestaje inspirirati brojne pisce svojim kompleksnim, delikatnim i krucijalnim značenjima za čitavo društvo. Riječ je o temi *Dobri i loši očevi i dobre i loše majke: konceptualizacija očinstva i majčinstva hrvatske proze 19. stoljeća*.

Rad smo podijelili na dva dijela koja se na određenim razinama međusobno prožimaju. U prvome ćemo se dijelu bazirati na teorijskome segmentu iznoseći književnopovijesna istraživanja, svjetonazore i promišljanja, dok će u drugome dijelu naglasak biti na analizi spomenute tematike u odabranim djelima. Pokušat ćemo na samome početku približiti duh tadašnjega vremena kroz društvene i političke prilike, hijerarhijske raspodjele moći i različite odnose. Jednako tako, pokušat ćemo približiti razdoblje protorealizma i realizma gdje književnici kroz svoja djela progovaraju o običnome, malome čovjeku, njegovim unutarnjim previranjima, socijalnoj nepravdi, propasti seljaka, odnosu bogatih i siromašnih, odnosu sela i grada, kao i odnosu unutar obitelji. Vidljivo je njihovo nastojanje da kroz književnost osvijeste narod i potaknu na promjene što se očituje i u razdoblju romantizma u hrvatskoj književnosti gdje preporodne ideje onda utječu na cijelo 19. stoljeće. Književnici čija ćemo djela u ovome radu analizirati jedni su od mnogih koji pokušavaju prikazati realno stanje hrvatskoga naroda i dati društvenu kritiku. Analizirat ćemo izabrana djela reprezentativnih hrvatskih književnika realističke orijentacije: Augusta Šenoa, Josipa Kozarca i Vjenceslava Novaka, s time da ćemo ovim autorima pridružiti i Ivana Kozarca, autora koji se ostvaruje u drugom književno-povijesnom razdoblju i s utjecajem drugih poetičkih sustava, sa svojim romanom *Đuka Begović*.

Što se tiče strukture samoga rada, rad će biti podijeljen na nekoliko poglavlja. Na samome početku objasniti ćemo glavna obilježja romantizma i realizma. Zatim ćemo pokušati prikazati kakav su utjecaj imali pisci na tadašnje društvo i pojedinca. Posebno poglavlje posvetit ćemo Augustu Šenoi, jednom od naših najvećih književnika uopće, a zasigurno najznačajnijem za razdoblje hrvatskoga realizma. Svojim radom, ali i društvenim djelovanjem općenito, mnogo je toga ostavio u nasljeđe budućim naraštajima. Svojim realističkim i kritičkim pristupom dao nam je opis svoga vremena, ukazujući na ključne probleme, ali i nudeći rješenja. Nadalje,

istaknut ćemo važnost pisaca koji svojim književnim djelovanjem uvelike utječu na tadašnje stanje u hrvatskome društvu. Oni nastoje podići moral narodu i regionalizmom ukazati na sve bogatstvo i ljepotu koju imamo u svim našim krajevima. Upravo su pisci progovarali i izražavali nezadovoljstvo kada je riječ o gubitku svoga jezika, političkome stanju, pitanju identiteta i društvenih odnosa. Povrh opsežnoga opisa književnih značajki protorealizma i realizma, o modernizmu će više riječi biti u sklopu analize roman Ivana Kozaraca, jedinom od navedenih autora koji se po toj značajki izdvaja.

Potom slijede poglavlja koja pobliže opisuju očinstvo i majčinstvo pod utjecajem tada snažnoga patrijarhata, i kakav je status u tako koncipiranome društvu uživao otac, a kakav majka. U središnjemu dijelu rada analizirat ćemo na odabranim djelima dobre i loše očeve i dobre i loše majke. Josip Kozarac u svome djelu *Tena* donosi priču o mladoj djevojci i njenome životnome putu na kojemu ostaje bez majke, a s ocem nema nikakve povezanosti. Šenoa u *Prijanu Lovri* pripovijeda tragičnu priču o okolnostima i životu jednoga inteligentnoga mladića kojemu na putu prema sreći stoje roditelji i društvo u kojemu odrasta. U romanu Ivana Kozarca *Đuka Begović* naglasak je na glavnome liku Đuki i slojevitim problemima koji ga prate, a pogotovo psihološkim previranjima. Mi ćemo ovdje analizirati njegove roditelje i kako je njihov odgoj utjecao na njegovu životu sudbinu. Također, Novak nam u svome romanu *Tito Dorčić* predstavlja individualca koji se ne uklapa u društveno nametnute norme, želi slijediti svoje snove, no to mu ne uspijeva i završava tragično. Njegovi ga roditelji nisu podržali u želji da postane ribar, već su mu nametnuli svoje stavove i pokušali odrediti životni pravac koji njih zadovoljava. Dakle, analizirat ćemo očeve i majke i njihov odnos prema djetetu iz navedenih djela, pokušati odrediti motivaciju njihovih postupaka u samome odgoju djeteta, psihološki utjecaj, ali i u kojoj mjeri je presudan utjecaj društveno-kulturnoga aspekta općenito. Pokušat ćemo razlučiti kakvi su, odnosno kakvi bi trebali biti dobri i loši očevi i dobre i loše majke, a kakvim ih društvo oblikuje i prezentira. Rad ćemo zaokružiti zaključkom.

2. KNJIŽEVNOST ROMANTIZMA I REALIZMA U 19. STOLJEĆU

Romantizam i realizam dva su pravca u hrvatskoj književnosti koja će obilježiti cijelo stoljeće. U povijesnome slijedu razdoblju romantizma prethodilo je razdoblje klasicizma, romantizam zatim utire put realizmu, a realizam postavlja kasnije temelje za modernizam i postmodernu književnost.

2.1. KNJIŽEVNOST ROMANTIZMA

Romantizam kao književni pokret i stilsko razdoblje javlja se u europskim zemljama potkraj 18. stoljeća kao ključni čimbenik koji će dovesti do nacionalnih promjena. Promjene, usko vezane prije svega s pojmom slobode, dovest će do kulta individualizma i prirode. Europski romantičari žele staviti naglasak na ono iracionalno u umjetničkom djelu i pobjeći od surove stvarnosti koja ih okružuje, prepuštajući se mašti. Bijeg ih nerijetko dovodi do pesimizma, sentimentalnosti, samoće, zasićenosti. Likovi se osjećaju izgubljeno, nesretno, tjeskobno, u stalnoj su potrazi za nekim rješenjem. Sve ih to vodi u još veće beznađe. Svojevrsnu utopiju pokušavaju pronaći u osjećajima, bijegu u prirodu, idealizirajući seoski način života.

Prvi obrisi romantizma očituju se u Engleskoj. Značajno je odbacivanje antike, a povećano zanimanje za pučko pjesništvo i balade. Od književnih rodova prevladava lirika. Manifestom engleskog romantizma smatra se predgovor drugome izdanju zajedničke zbirke W. Wordswortha i S. T. Coleridgea *Lirske balade*. Dok W. Scott značajno promiče povijesni roman koji će se kao takav proširiti po čitavoj Europi, u Francuskoj se, pak, još uvijek osjećao sukob između klasicizma i romantizma. Uvodi se motiv takozvane *svjetske boli*, naglašena je osjećajnost i subjektivnost. Pjesnici, poput Lamartinea, izražavaju svoju osjećajnost i raspoloženje. Lamartine piše *Pjesničke meditacije*, Rousseau *Ispovijesti i Juliju ili Novu Heloizu*, a Hugo roman *Zvonar crkve Notre-Dame u Parizu*. Romantizam u Rusiji obilježavaju dva pisca, Puškin i Ljermontov. Zaslužni su za novonastali koncept *suvišnoga čovjeka*, bajronističkoga junaka, a predstavlja osobu koja se ne snalazi i ne uklapa u društvene norme. Puškin piše roman u stihovima *Jevgenij Onjegin* s naglašenim lirskim elementima, a u *Borisu Godunovu* uviđamo osobine nacionalne drame. Ljermontov piše roman *Junak našeg doba* baveći se već spomenutim pitanjem *suvišnoga čovjeka* (<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53304>).

U korelaciji s romantičkim gledanjima i hrvatska književnost, odnosno hrvatski pisci posežu za nekim zajedničkim karakteristikama koje pratimo u europskoj književnosti toga doba. Osobit naglasak stavlja se na narodni jezik i buđenje nacionalne svijesti. „Pritisak Mađžara na Hrvate u prva tri decenija 19. stoljeća urodio je kod Hrvata upravo sve većim jačanjem svijesti o vrijednosti vlastitog narodnog govora i jezika uopće“ (Šicel, 1979:9). Početkom 19. stoljeća Hrvatska se nalazila u nezavidnoj situaciji. Kulturno i politički rascjepkana na više pokrajina i pod vlašću triju careva. Javljaju se pokušaji provođenja mađarizacije i germanizacije hrvatskih krajeva.

Kako objašnjava Jelčić, Hrvatska se u tom pogledu ne razlikuje od nekih europskih država koje, umorne od neprestane težnje za samostalnošću, trpeći tuđu vlast i nametnute okvire, žele zakoračiti u doba promjena i slobode. „U Hrvatskoj, prije svega, političke! Romantizam se u nas ugradio u pokret hrvatskoga narodnog preporoda, a time i u proces konstituiranja moderne hrvatske nacije“ (Jelčić, 2004:143). Hrvatska, iscrpljena višestoljetnim osmanskim i ugarskim ugnjetavanjem, na krilima mladoga, obrazovanoga građanstva kreće u afirmaciju jedinstva hrvatskoga naroda i hrvatske književnosti. Poseban se naglasak stavlja na brigu za jedinstvo narodnoga jezika kroz inicijativu pokretanja prvih hrvatskih novina, doduše bez uspjeha. Daljnji naumi izdavanja novina i pretplata na list nisu bili uspješni, ali su opet iznova ukazivali na važnost narodnoga jezika. Na potrebu brige za narodni jezik ukazivao je i Maksimilijan Vrhovac, zagrebački biskup, koji je dao i veliki doprinos književnome životu. U svrhu razvitka književnosti i poticaja da se tiska velik broj djela otvorio je svoju biskupsku biblioteku za širu javnost.

Pokret koji se lagano uzdiže u svrhu sažimanja svih dosad spomenutih težnji o nacionalnome jedinstvu naziva se Hrvatski narodni preporod. „Provala nagomilane osjećajnosti i silna intelektualna energija s otvorenom težnjom da mijenja dotrajali oblik života, svjedoči o romantičarskom izvorištu preporoda“ (Jelčić, 2004:14). Preporod će iznjedrili novi val mladih nadarenih intelektualaca većinom građanskoga podrijetla koje predvodi Ljudevit Gaj. On je politički ideolog, vođa ilirskoga pokreta, književnik i jezikoslovac. Upravo kao ovaj potonji zalagao se za reformu slovpisa (grafije) u jeziku i pokretanje novina na hrvatskome jeziku. Objavio je knjižicu *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja*, tiskanu 1830. u Budimu. Također, u siječnju 1835. izlaze Novine Horvatske s književnim *prilogom Danica Horvatska*,

Slavonzka y Dalmatinzka. Objavljaju se različiti prilozi s naglašenim domoljubljem, očuvanjem narodne baštine i buđenjem nacionalne svijesti. Kasnije će promijeniti imena u *Ilirske narodne novine* i *Danica ilirska*. U tome razdoblju nastaju nove književne vrste poput budnica i davorija, a ističu se i programski tekstovi.

Početi se, dakle, moglo jedino spoznajom vrijednosti vlastitoga jezika, a želja da se osmisli i utvrdi nacionalni identitet mogla se i ostvariti samo jasno naznačenim programima. Jer oni nisu samo kritički pogled unatrag nego ponajprije vizija budućeg. Na kritici prošlog donose nove, svježije koncepcije, grade mostove između već dorečenog, s jedne, i naslućenog, što će tek doći, s druge strane. Drugim riječima, programi su autentičan glas svoga vremena, slika stanja duha i intelekta, oni nisu pisani da osvjetle prošlost, nego, nadahnuti svojom sadašnjošću, zacrtavaju smjerove budućnosti (Šicel, 2011:223).

Svojim su djelovanjem, uz Gaja, pisanjem domoljubnih pjesama, programskih preporodnih pjesama ili umjetničkih članaka bavili: Ivan Derkos, Ante Mažuranić, Ivan Mažuranić, Pavao Štos, Janko Drašković, Stanko Vraz, Dragutin Rakovac, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ljudevit Farkaš Vukotinović, Matija Mažuranić, Antun Nemčić, Dimitrija Demeter, Petar Preradović. Svim književnicima zajedničko je bilo inicijativno djelovanje na narod, osvješćivanje, promicanje rodoljublja, kako sam Vraz kaže „izobražavanje naroda“ (Jelčić, 2002:54). U europskome romantizmu, međutim, domoljublje nije tako naglašen motiv i primarna stavka književnika, koji najveći fokus stavljaju na ljubav, ironiju i motiv svjetske boli. S protokom vremena i promjene političke slike Hrvatske, mijenjat će se i pristupi unutar književnosti.

Nakon vrhunca hrvatskoga narodnog preporoda brzo dolazi i do zabrane ilirskoga imena. Gaj gubi povjerenje, a Novine ilirske preimenovat će se u Narodne novine, a Ilirska stranka u Narodnu stranku (usp. Šicel, 1997:50-54). U duhu novih promjena na scenu stupa Ivan Kukuljević Sakcinski, održavši prvi govor na hrvatskome jeziku, a na njegov prijedlog hrvatski je jezik napokon proglašen

diplomatskim (usp. Šicel, 1997:55-56). Pojavljuju se u tome vremenu i nova djela hrvatskih književnika poput Nemčićevih Putositnica, Demetrove Teute, Bogovićeve *Ljubice*, *Smrt Smilage Čengića* Ivana Mažuranića. Kako ističe Jelčić, djela su to na koja se već tada možemo referirati. Valja spomenuti i Gundulićeva *Osmana*, u kojemu se ističe neprekidnost starije i novije hrvatske književnosti. Prvo je to beletrističko izdanje Matice Ilirske, a ističe se i sjajnom nadopunom XIV. i XV. pjevanja epa koja su nedostajala, a napisao ih je Ivan Mažuranić. Na političkoj sceni, kralj je imenovao novim hrvatskim banom Josipa Jelačića, a zahtijevalo se još ukidanje feudalizma i ujedinjenje hrvatskih zemalja.

To je bio istovremeno književni i politički pokret, a i kao politički pokret on ima dvostruko značenje: nacionalno i socijalno. Nacionalno, jer ga je vodila misao o sjedinjenju hrvatskih i južnoslavenskih pokrajina i narodâ i o stupanju „velike Ilirije“ u red probuđenih i naprednih naroda zapadne Europe. A socijalno, jer je nosio spoznaju o slabostima, konzervativnosti i oportunističkom hrvatskoga tzv. višega društva, ponajprije plemstva i visokog svećenstva, kao i o nemoći mladoga građanstva i dubokoj zaostalosti i uspavanosti kmetškoga hrvatskog puka (Jelčić, 2002:47-48).

Ubrzo dolazi do zaoštavanja mađarsko-hrvatskih odnosa. Mađari su zahtijevali sva prava, slobodu i neovisnost, a to isto Hrvatima negirali. Na kraju su Mađari izgubili bitku, a Hrvati bijahu nasamareni (usp. Jelčić, 2002:49). Car uvodi Bachov apsolutizam i predaje izvršnu vlast Aleksandru Bachu – ministru unutrašnjih poslova. Započinje germanizacija u svim sferama javnoga života i djelovanja. Austrijanci smjenjuju mnoge Hrvate sa značajnih položaja. „Gajeve Narodne novine otkupljuje bečka vlada i pretvara ih u svoj službeni organ u Hrvatskoj“ (Jelčić, 2002:50). Dolaskom apsolutizma i književnost poprima neke nove obrasce, odnosno najavljuje postupni prijelaz iz romantizma u realizam. Dolazi do redukcije književnih djela, samim time cenzura sve više i jače dolazi do izražaja. Lirika, kao književna vrsta, od samih se početaka najviše isticala. Za vrijeme preporoda, u doba ilirizma, većina je

tada pjevala, ali ne iz umjetničke pobude, već potaknuti domoljubljem, osjećajem dužnosti i patriotskoga zanosa. Kako tada još nije bio izgrađen novi jezični standard, preporodnim pjesnicima koji su tada uspješno djelovali na, primjerice, kajkavskome ili talijanskome, to je predstavljalo veliki problem. Unatoč poteškoćama, u obnovi je nacionalne lirike sudjelovalo više pjesnika, a trojica su se isticala: Ivan Mažuranić, Stanko Vraz i Petar Preradović (usp. Brešić, 2019:54-57). Kako je vrijeme odmicalo sve više je do izražaja dolazila novela.

Nakon prvih godina ilirskog pokreta i općega zanosa budnicama i davorijama, a pogotovo nakon njihova zabranjivanja i progona pjesnika koji su se usuđivali otvoreno iznositi svoja patriotska uvjerenja i borbenost, urednici tadašnjih književnih časopisa tražili su od suradnika u prvom redu da pišu novele (Brešić, 2019:106).

Dominantna je ona novela s nacionalnom tematikom, a u hrvatskoj književnosti razvija se tzv. hajdučko-turska novela. Po uzoru na njemačku beletristiku naši pisci koriste iste trivijalne postupke poput crno-bijele karakterizacije likova, spletki, trovanja, tajni, a sve to prožima određena patetika i naivnost. Sve to u svrhu približavanja čitateljskoj publici, koju žele zainteresirati za hrvatsko štivo (usp. Nemeč, 1995:57). Zahvaljujući noveli i promjenama koje je uvela, polako se otvara put prema hrvatskome realističkome romanu koji će stvoriti široki krug čitateljske publike.

2.2 PREDREALIZAM ILI PROTOREALIZAM KAO PRIJELAZNO RAZDOBLJE

Protorealizam ili Šenoino doba razdoblje je u hrvatskoj književnosti koje slijedi nakon romantizma, a prethodi razdoblju realizmu. Kao najzastupljenija književna vrsta izdvaja se roman kojemu August Šenoa daje jedan sasvim drugačiji sjaj i razinu. Ukidanje Bachova apsolutizma 1860. uzima se kao početak protorealizma u Hrvatskoj, a Šenoina smrt 1881. kao njegov završetak. U tome razdoblju ponovno se aktivira hrvatski javni politički život, a u njegovome radu sudjeluju tri najvažnije stranke: Narodna stranka, Hrvatska stranka prava te Unionistička stranka.

Narodna stranka nastavlja stopama Iliraca koji se zalažu za državni savez Austro-Ugarske, a vodstvo preuzima Ivan Mažuranić. Na čelu Hrvatske stranke prava

bio je Ante Starčević, a opredijelili su se za potpunu samostalnost Hrvatske. Unionisti, odnosno Mađaroni zalažu se za takozvanu Južnu Ugarsku.

Književnici koji se, uz Šenou kao nedvojbeno centralnu ličnost, javljaju u razdoblju protorealizma jesu Adolfo Veber Tkalčević, Josip Eugen Tomić, Ante Starčević, Mirko Bogović, Franjo Marković, Janko Jurković, Luka Botić, Vatroslav Jagić.

Sve o čemu je Šenoa pisao u svom programatskom članku on je više-manje i potvrđivao cjelokupnim svojim djelom u kome se neprestano izmjenjuju elementi realističko romantičkog, u stvari takvi literarni efekti koji podilaze ukusu najšire čitalačke publike (ljubavne epizode, intrige, itd.) s elementima izrazito realističkih koncepcija (Šicel, 1979:37).

U razdoblju predrealizma epske stihovne vrste zamjenjuje proza, a roman se afirmira kao vodeća književna vrsta. Započinje *Požeškim đakom* 1863. godine, zatim se nastavlja 1864. romanom *Marija Konavoka*, te romanom *Dva pira* Dragojle Jarnević, a završava romanom *Zlatarovo zlato* Augusta Šenoe. Prvi je to hrvatski povijesni roman, kojim je otpočeo značajan period za našu književnost, a upravo je Šenoa najbolje prenio duh toga vremena i poslužio kao inspiracija i poticaj brojnim budućim naraštajima.

2. 3. ZNAČAJKE REALIZMA

Realizam u hrvatskoj književnosti započinje 1881. godine smrću Augusta Šenoe. Pred Šenoinu smrt počinju se osjećati nove struje koje će kasnije preuzeti književni život i politiku. Dolazi do promjena u društvenoj strukturi Hrvatske koje se očituju propadanjem plemstva, raspadanjem seljačkih zadruga i agrarnom krizom. Dakako, sve veći prodor mađarizacije uvelike će se odraziti i u samome našem književnome stvaralaštvu. Problemi koji su se događali u društvenome životu i političkoj sceni osamdesetih i devedesetih godina neizbježno su utjecali i na književni život i djelovanje. Ban Khuen Hedervary počeo je provoditi mađarizaciju, a zaoštreni odnosi s Mađarima i Austrijom doveli su do sukoba i netrpeljivosti između domaćih stranaka. Kao posljedica takvoga društveno-političkoga stanja i književna djela su za tematiku imala rješavanje brojnih aktualnih političkih i socijalnih pitanja.

Osvijestilo se da svakodnevnica, svaki trenutak u životu predstavlja literarni motiv o kojemu se može govoriti i pisati. Sukladno tomu, najviše djeluju romanopisci i pripovjedači jer, kako ističe Šicel, radilo se o problemima općeg nacionalnog interesa, pa je i sami pristup zahtijevao kompleksnost.

Štoviše, gotovo bi se zasigurno moglo reći da je bilo vrlo malo pisaca u doba realizma koji se nisu ogledali u romanu, jer je baš ta književna vrsta bila najprikladnija za šire sagledavanje i obuhvaćanje kompleksnih problema kakvi su se piscima nametali (Šicel, 1979:56).

Pisci u realizmu nastoje iznijeti sliku svoga vremena, obuhvatiti svakodnevne teme, stavljajući naglasak više na međusobne odnose i društveno-političke događaje, a manje na samu psihologiju junaka. Mnogi pisci, vezani uz svoju regiju, sredinu koju najbolje poznaju, razumljivo su pisali o temama i problemima njihovoga kraja. Najbolje se govori o nečemu što nam je najbliže, najpoznatije i kao takvo posluži nam kao dobro polazište za širu sliku. Tako je, primjerice, Slavoniju u svojim djelima predstavljao Josip Kozarac, Hrvatsko Zagorje vežemo uz Leskovara, Ksavera Đalskog i Antu Kovačića, a problematiku Primorja, Istre i Senja pronalazimo kod Kumičića i Novaka. Svi oni su ocrtavali i vjerno prikazivali prilike svoga vremena. Ono što će značajno literarno okupirati hrvatske realiste je i propadanje plemstva koje je počelo sve više gubiti političke i socijalne aspekte. Odnos grada i sela postaje još jedno pitanje, odnosno tema koja se ističe.

Karakteristično je za realizam da ukazuje na stvarni svijet, na ljude i njihove odnose. Pokušavaju se prikazati svi slojevi ljudi, iz svih hrvatskih sredina. Pisci ukazuju na aktualne probleme društva, vodeći se trima načelima: kritičnost, tipičnost i objektivnost. Ovu potonju prepoznajemo kroz obrise realizma, dok je u romantizmu više do izražaja dolazila subjektivnost. Univerzalnost je ispred individualnosti. Iako suprotni, tako različiti, romantizam i realizam su zapravo prožeti i nerazdvojni književni pravci. Kako navodi Šicel, upravo u razdoblju realizma naši pisci usmjeravaju pogled prema Europi i njenim literarnim strujanjima.

3. PISCI KAO ISTINSKI PROMATRAČI I STVARATELJI DRUŠTVENE ZBILJE

Od samih početaka književnost i književno djelovanje u društvenome životu pronalazi važno mjesto i ulogu. Pojam književnosti se kroz stoljeća, dakako, mijenjao. Zapravo, mogli bismo reći da je vršio različite funkcije. Naglasak valja staviti i na usmenu književnost. Sukladno tomu, književnost je kroz prošlost shvaćana kao jedan vid razonode, zabavljanja na dvorovima, zatim poučavanja naroda, pa sve do Aristotelova koncepta mimeze, odnosno oponašanja stvarnosti. Možemo reći da je sveprisutna, kakvu god funkciju obnašala. Prilagodljiva je vremenu, prostoru i ljudima. Ono što pronalazimo u književnosti esencijalno je, ostavlja neizbrisiv trag jednoga vremena, epohe u ljudskoj povijesti. Jednom zapisano, stoljećima odolijeva vanjskim utjecajima i događajima, a ostaje kao vječno svjedočenje i nasljeđe za brojne buduće naraštaje.

Književnost ne postoji bez čitatelja ili slušatelja: nju čine autori, djela i publika, i jedino u uzajamnom djelovanju svih triju činitelja može se razumjeti priroda književnosti, kao što se može i odrediti znanstveni pojam književnosti (Solar, 2005:10).

Pisci su najbolji zagovornici svoga vremena, kroz svoje književno djelovanje imaju jako veliku ulogu i utjecaj na cjelokupno društvo, a većina njih je toga itekako bila svjesna. „Ambicije istinskih stvaralaca nisu u tome da ih kupci samo kupuju, već u prvom redu da ih čitaju i osjete“ (Barac, 1986:78). Upravo zato su koristili svoje djelovanje, svoje pisanje kao put koji vodi do društva, do pojedinca. Unatoč tome što im pisanje u većini slučajeva nije uprihodilo novaca, i činjenici da su mnogi bili na rubu egzistencije, oni su nastavili svoje književno djelovanje. Potaknuti ničim no čistom emocijom, idealima, domoljubljem, brigom za očuvanjem narodnoga jezika i vlastitoga identiteta. Bio je to jedini pravi i ispravni put do pojedinca, do kolektiva. Put kojim su mogli utjecati na stanje svijesti, kulture i duha svoje nacije, ili pak cijeloga svijeta. Naši realisti su upravo svojim pisanjem željeli utjecati na buđenje svijesti svoga naroda. Htjeli su da hrvatski narod shvati kako ima bogatu baštinu i jezik koji treba njegovati, cijiniti i razvijati, dizali su moral tada potlačenome i izmorenom narodu. Željeli su doprinijeti tome da osvijestimo svoj nacionalni identitet i

pripadnost. Tek onda možemo bolje razumjeti tuđe i drugačije.

Osim što su baštinici svoga jezika i kulture, pisci su umjetnici koji nerijetko stvaraju jedan sasvim drugačiji svijet, otkrivaju čitateljima različite perspektive. Da bi netko bio umjetnikom potrebno je mnogo više od puke priče, bila ona realna ili izmišljena. Često uvode čitatelja u putovanje prepuno mašte, imaginacije, iluzija, svojevrsne utopije, a podjednako često prikazuju ono realno putovanje. Putovanje života svakoga pojedinca i društva prožeto je surovom realnošću, koja je za jedne lijepa, a druge teška. Nerijetko opisuju i vlastitu stvarnost, ili fragmente te stvarnosti, stavljajući ih u djelo i literarno oblikujući.

Važna uloga pisaca ogleda se i u činjenici da su tijekom povijesti brojna djela, odnosno knjige bile zabranjivane, cenzurirane i spaljene. Progovarale su o nečemu o čemu nisu smjele, a razlozi su najčešće bili političke ili kulturološke prirode. Pisci su imali tu moć da o svemu pišu u svojim djelima, i tako postanu dostupni široj populaciji ukazujući na relevantne društvene probleme, događaje, nepravde i činjenice. To ukazuje na međusobno prožimanje književnosti i čovjeka, bez obzira na društveni status, dob i pripadnost. Daju i crpe jedno od drugoga ono što je potrebno u tome trenutku. To neprestano ispreplitanje daje slojevitiju, cjelovitiju sliku svih odnosa i relacija između čovjeka i književnosti. Barac lijepo navodi: „... da stavljamo u pokret misli, da naše društvo prožimamo ljepotom, da ga dižemo sve više“ (Barac, 1986:78). Upravo su pisci ti koji stavljaju naše misli u pokret, pružajući mogućnost da preispitamo sve, da se sve kaže, svako naše iskustvo i emocija. Čitatelji kose prepoznaju u napisanome, ili pak otkriju tko su zapravo. Cilj je navesti čitatelja da promišlja o pročitanoj. Doći do zaključka pročitanoj, za mnoge znači doživjeti svojevrsnu katarzu, totalni preokret njihovoga sklopa razmišljanja i dotadašnjega djelovanja. Svako razdoblje u povijesti priča svoju priču, pa tako i pisci djeluju u skladu s tim duhom.

U zamahu ilirskih shvaćanja centralna i polazišna točka koja određuje sve ostalo jest nacionalizam, nacionalno buđenje i nacionalni ciljevi. „Mnogi su, naime, javni i kulturni radnici pisanje smatrali za svoju nacionalnu dužnost, a da pri tome nisu uopće imali stvarne unutarnje potrebe za stvaralačkim radom, ni literarna talenta“ (Šicel, 1979:32). S odmakom vremena, početkom šezdesetih godina stvara se novo ozračje.

Tako se već u ovoj fazi neki pisci okreću svom vlastitom društvu i u njemu traže i dodiruju se aktualnih problema svoga vremena: neki će od njih pokušati ocrtati provincijsku sredinu ili selo sa svim njegovim stvarnim i specifičnim karakteristikama (Veber, Jurković), drugi će se zadržati na problematici Vojne krajine (Trnski), a naići ćemo i na prve pokušaje obrade gradskih motiva (Veber). Umjesto već preživjelih i profaniranih likova hajduka i Turaka, kao literarni junaci pojavit će se obični, mali ljudi: seljaci, trgovci, svećenici, đaci, mornari (Šicel, 1979:33).

Kada govorimo o razdoblju romantizma i realizma, većina pisaca, s posebnim naglaskom na Augusta Šenou, postaju svojevrsnim kritičarima svoga vremena, ali i zagovarateljima novih, boljih, društvenih promjena. Pisci utječu prvo na svoj narod, a onda kroz širu sliku i na cijeli svijet. Upravo su pisci kroz ova dva razdoblja značajno utjecali na svoj narod pišući o njemu bliskim temama, važnosti očuvanja i njegovanja vlastitoga jezika, identiteta. Dali su slojevitiju sliku svih odnosa među ljudima i razmjene emocija. U ovome radu govorit ćemo i analizirati samo jedan od mnogih odnosa, onaj između roditelja i djeteta.

4. ŠENOINA KONKRETNA VIZIJA ZAJEDNIŠTVA KROZ KNJIŽEVNOST

Najistaknutija i najmarkantnija figura razdoblja hrvatskoga realizma, ali i hrvatske književnosti uopće jest August Šenoa. Početak realizma u hrvatskoj književnosti u literarnome smislu počinje upravo 1881. godine njegovom smrću. Upravo u tome periodu započinju značajnije promjene u političkome i društvenome kontekstu, što će se onda odraziti i u književnome djelovanju. Nastupa agrarna kriza, propadanje plemstva, raspadanje seoskih zadruga i porast mađarizacije. Sve to vodi ka pesimizmu, melankoliji, osjećaju težine i nepripadnosti. Upravo u tome prijelomnome trenutku, kako to navodi Nemeč, Šenoa je odigrao revolucionarnu ulogu. Pisao je u duhu svoga vremena, iznoseći tadašnje probleme i stanje svijesti svoga naroda.

Kao potpuni pristalica Strossmayerovih ideja Šenoa je bio duboko uvjeren da književnost mora biti tendenciozna u najplemenitijem smislu, pa je svoj stav i odnos prema društvenim i nacionalnim problemima iznosio u svim svojim djelima (Šicel, 1979:45).

Uistinu je opširan i bogat spektar njegovoga stvaralaštva. Početke pronalazi u novinarstvu, kao publicist gdje piše o različitim temama. Pisao je, između ostaloga, i pjesme, romane, kritičke i teoretske članke, pripovijetke, feljtone, a napisao je i komediju *Ljubica*. Nije mu stran bio ni prevoditeljski rad, kao ni kazalište.

Kazalište je za njega imalo istu svrhu koju je namijenio i književnosti uopće: da bude rasadište prosvjećivanja i odgajanja naroda (Šicel, 1979:46).

Svoj program rada objavljuje u programatskome članku *Naša književnost* gdje predstavlja svoje principe. Smatrao je da književnost u prvome redu treba služiti interesima svoga naroda, i da bi to trebala biti primarna zadaća književnika (usp. Šicel, 1979:46-47).

Šenoa je najveći uzlet i najveći uspjeh ostvario povijesnim romanom. Razlog uspjeha leži u zanimljivoj fabuli, dinamičnoj radnji, realnim likovima koji predstavljaju nositelje društvene problematike. Nastojao je što vjerodostojnije prikazati sredinu i radnju u romanima. Šicel ukazuje na to kako je Šenoa vrsno spajao romantične i realističke elemente gdje likovi i opisi mjesta budu prikazani realistički, a fabula zadržava romantičnost (usp. Šicel, 1979:46-47).

On nije pisao samo za jedan određeni dio publike, već za sve, cijeli hrvatski narod. Nije radio razliku između bogatih i siromašnih, seljaka i gospode ili političara. Nikoga nije izdvajao, svima se obraćao, ali je izrazito kritizirao društvenu i moralnu nepravdu, mržnju i netrpeljivosti na bilo kakvoj osnovi. Pomno je oblikovao svoje likove, ljude 'poput nas', jer je želio da se svaki čitatelj može poistovjetiti s njima. Oni su predstavnici svih društvenih slojeva (usp. Nemeč, 1995:89).

On je glasnik zdravih snaga svoga vremena, uzdižući naročito seljaštvo i građanstvo u njihovu rvanju s klasama na vlasti. Bio je pjesnik onoga što su Hrvati njegova vremena osjećali kao dio vlastitih napora, borba, težnja, slabosti i jada, ali i kao dio vlastite sile otpornosti (Barac, 1986:197).

Šenoa je bio budan stražar koji je želio očuvati riznicu hrvatske baštine. Shvaćao je koliko je važno i veliko bogatstvo hrvatskoga jezika, hrvatske kulture i književnosti. Uz izniman talent pisanja, stvaranja, umjetnosti, osjećaja za lijepo, krasi ga i moć zapažanja, zapažanja svakodnevice, običnih ljudi i njihovih odnosa, običnih malih, a tako velikih stvari života.

Možda više nego itko prije njega (i bolje nego mnogi poslije njega), Šenoa je uviđao da hrvatski književnik kao duhovni zastupnik i tumač maloga i, što je još gore, stoljećima tlačenoga i ugrožavanoga naroda, ne može naći puni smisao stvaranja samo u postizanju i realiziranju svoga estetskog ideala. Bio je potpuno svjestan, gotovo do samozatajnosti, da je njegova neizbježna obveza učiniti svoj talent osjetljivim za sva pitanja i sve pojave što se javljaju u našem narodnom životu, jer je književnost ništa drugo no viši oblik toga istog života (Jelčić, 2006:216).

Isticao je Šenoa važnost ne samo selektivnoga pisanja, već sveobuhvatnoga. Pisao je tako i o značajnim događajima iz bogate hrvatske povijesti. Smatrao je da je povijest bitna sastavnica svakoga naroda. Narod ju mora dobro poznavati, cijeniti, i iz nje uvijek izvući ono najbolje i najkorisnije za budućnost. Zajedništvo je za njega još od malih nogu predstavljalo jedan imperativ koji treba slijediti i kojemu treba težiti. Smatrao je da zajedništvo ujedinjuje ljude i da iz toga mogu proizaći samo lijepe stvari. Za njega odustajanje, unatoč teškim prilikama, nije bilo opcija. Kroz svoj osobni i književni put to je i dokazao. Imao je konkretna pitanja, ali i odgovore, rješenja. Za njega je književnost strast, mjesto gdje možeš biti svoj. Svrha je pokazati ljudima da su na kraju svega oni ipak samo to – ljudi.

5. DRUŠTVENI ODNOSI KAO TEMA REALISTIČKIH DJELA

Promjene i događaji koji su se odvijali za vrijeme hrvatskoga realizma uvelike će utjecati i na književno djelovanje. Pisци su marljivo bilježili sve događaje, reakcije i odnose koje su zatim težili pretočiti u realističku i programatsku književnost, onu koja oslikava zbilju i kritički se odnosi prema tadašnjoj stvarnosti. Inspiracija dolazi iz običnoga, svakodnevnoga života, iz detalja, iz naoko nebitnih međuljudskih odnosa. Upravo su odnosi sve samo ne nebitni, oni su pokretači svega. Refleksija su svih stanja koja se onda prelijevaju u političke, ekonomske, kulturološke sfere. Nesrazmjer tih odnosa nerijetko dovodi do brojnih previranja, problema i izvrnutih vrijednosti. Ako se pravovremeno ne rješavaju, stvara se takozvani domino efekt. Povijest tome najbolje svjedoči i ukazuje nam da treba rješavati uzroke problema, a ne posljedice. „I dalje: živi li zaista jedna književnost može se vidjeti samo po tome iznosi li ili ne iznosi probleme na svjetlo dana, raspravlja li ih“ (Frangješ, 1975:228).

U ovome radu, govoreći o razdoblju realizma u hrvatskoj književnosti, možemo primijetiti kako se upravo u tom razdoblju stavlja naglasak na odnose i njihove relacije. Oni služe kao inspiracija piscu i poticaj da se kroz njih kritizira stanje u državi, u društvu, u sustavu vrijednosti. Kako je u to vrijeme Hrvatska bila u nepovoljnome političkome i društvenome položaju, usred agrarne krize, siromaštva i raznih drugih nepovoljnih situacija, pisci su smatrali da im je i dužnost progovarati o bitnim stvarima. Upravo su oni odigrali važnu ulogu u dizanju morala hrvatskome narodu. Pokušali su osvijestiti narod da, iako nismo velika nacija poput nekih drugih; bogatom kulturom, duhovnošću, tradicijom, borbenašću možemo parirati i tražiti svoje mjesto pod suncem na sceni gdje su reflektori većinom okrenuti prema onima najvećima.

Kroz brojna djela u ovome razdoblju na ovaj ili onaj način protežu se teme društvenih odnosa. Pokušava se opisati ono istinsko, zbiljsko u čovjeku što ga motivira na određene radnje i odnose. Nerijetko su to neshvaćeni pojedinci zarobljeni unutar društvenih kriterija, narušeni obiteljski odnosi, disfunkcionalne obitelji, nesretne ljubavi i slično. Pročitati priču o nekoj fatalnoj nesretnoj ljubavi ili sudbini pojedinca koji završava tragično jer je nevidljiv svojoj okolini, uzdrma čitatelja koji će se i prepoznati u nekim određenim elementima. Ono o čemu progovaraju pisci kroz opise različitih odnosa odražava stanje svijesti toga vremena. Pisци su zato birali

teme koje su bile bliske svima, i u kojima se svaki čitatelj mogao pronaći u određenim dijelovima. Pisalo se o odnosu sela i grada, roditelja i djece, bogatih i siromašnih, o brojnim klasnim razlikama, pitanju identiteta, kao i o patrijarhatu. Pojavljuje se i regionalizam kojim pisci žele skrenuti pozornost i na regionalne probleme, sve u svrhu kritičkoga osvrtu na stvarne probleme tadašnjega društva. Ovakve teme nepresušna su inspiracija i samim piscima koji nerijetko u svoja djela ugrađuju i osobna iskustva.

Moderna novela nije samo za to da gane srce, dovabi suzu na oči, strahom potrese dušu; ona rješava i probleme vijeka, pogled baca u tajnu prirode i njezine zakone. Strašno je, sigurno, kad nam se kaže: — Iz prašuma, iz oceana govori priroda čovjeku: nije me briga za tebe; ja kraljujem, a ti — misli na smrt! — al ovo je shvaćanje čovjeka živućega u svijetu, ovo je pogled u prirodni zakon. Pa koliko ima problema! Jedni su nam ostali od naših pređa, drugi nam se sada nameću. Ljubav je, kao i žena, nedokučiva — i ona se s raznih strana, na razne načine motri, predstavlja, razrješuje zagonetnost njezina (Frangeš, 1975:223).

Realistički pisci znali su uzdrmati dušu čitatelja, poistovjetiti ju s pročitanim. Mogućnost da preispitamo sve oslobađa nas, a takva iskustva mogu nas učiniti jačima, zrelima i boljima. Upravo kroz književnost čovjek se može suočiti s lijepim i ružnim stranama sebe i života. Odnosi pokreću društvo, a društvo pokreće svijet. Svjestan je toga bio i sam Šenoa koji je znao kako tadašnju realnost pretočiti u umjetničku maštovitost i tako ukazati na bitne stvari svome narodu. Htio je da njegov narod osvijesti koliko je zapravo velik u svojoj malenosti, i da se ne treba skrivati iza velikih nacija već ponosno stajati iza svoga identiteta.

6. O MAJČINSTVU

Riječ *majka* nosi posebnu težinu i veličinu. Smatra se sinonimom za ljubav, život, sigurnost, utočište, privrženost, žrtvu, hrabrost i još mnogo toga, sve u dobrome i pozitivnome kontekstu. Od davne prošlosti, pa do ne tako davnih vremena žena se

gledala isključivo i samo kroz prizmu majčinstva, reproduktivne uloge i skrbi o obitelji. Da je tome tako svjedoče i ovdje analizirana djela. Tradicijski su to konteksti i kodeksi koji se prenose naraštajima, a određuju sudbinu žene samim rođenjem. Žena nije imala pravo glasa. Društvo je iskonstruiralo prihvatljive uloge, obrasce ponašanja i življenja, pritom stavljajući ženu u inferiorniji položaj prema muškarcu. Patrijarhalno oslikana žena promatrana je isključivo kroz sliku socio-kulturalnih obrazaca, bez prava samoosvješćivanja, promišljanja i spoznaje vlastitoga identiteta.

Sve su žene od prvog dana odgajane u vjeri kako su njihove idealne osobine posve drugačije od muških: ne jačanje volje i ovladavanje sobom, već podčinjavanje i prihvaćanje kontrole (...) moralna učenja govore im kako je ženska dužnost (...) da potpuno odustanu od sebe i žive samo u osjećajima (...) koji su im dopušteni – osjećaji prema bliskim muškarcima ili djeci koja predstavljaju dodatnu i nerazrješivu vezu s muškarcem (Vrcelj, 2019:117).

Identitet kao važan segment ljudskoga bića, ženama je dugo vremena bio uskraćen. Pravo na život, pravo je i na identitet, ono esencijalno što čini svaku osobu jedinstvenom bez obzira na spol i društvene konvencije. Upravo ove potonje bacile su sjenu na identitet žene koja je postala objektom, promatrana kroz svoju tjelesnost i definirana samo ulogom majke kao najvišega ideala. Svaki odmak od toga ideala nije bio društveno prihvatljiv i obično bi imao nesretan epilog za ženu, za majku. Majka je morala držati sve konce u svojim rukama, uspješno balansirajući između brige za djecu, muža i kućanskih obaveza. U patrijarhalnome odgoju otac je imao sav autoritet i manju ili nikakvu privrženost prema djeci, u odnosu na majku. Potencijalni traumatski aspekt koje žene dožive živeći dodijeljene im uloge ne pokazuju okolini jer se boje stigmatizacije i osuđivanja. Taj normativni strah potiskuje njihove osobne osjećaje prema sebi i drugim članovima društva. „Majke trebaju mijenjati kulturno uvjerenje ovisnosti žena o muškarcima koji će im osigurati osnovnu egzistenciju i dati osjećaj sigurnosti, te pomoći kćerima da se oslobode straha koji je temelj

sadašnjega nametnutog braka kao suštinske odlike ženina identiteta i s njim povezanog majčinstva“ (Vrcelj, 2019:117). Iako se teško osloboditi već nametnutih pravila i odnosa, Vrcelj u svome radu navodi da je to moguće redizajniranjem odgoja čime bi se konkretno približile emancipaciji svojih kćeri.

Dva spola nikad nisu ravnopravno dijelila svijet; iako njezin položaj evoluirao, žena je još i danas prilično prikraćena. Gotovo ni u jednoj zemlji njezin pravni status nije jednak statusu muškarca, a često je znatno oštećuje. Čak i kada su joj prava apstraktno priznata, zbog dugotrajne navike nikako da se konkretno izraze u običajima (de Beauvoir, 2016:17).

Važno je spomenuti kako majčinstvo utječe na ženinu svijest o svome tijelu, njene strahove, dileme, iskustva. Druga je to strana majčinstva o kojoj se izuzetno malo progovara, štoviše demoniziraju se takve majke, etiketiraju se kao *loše majke*. Smatra se da je to njihova prirodna zadaća i odgovornost u kojoj se moraju ostvariti i koju moraju ispuniti, da njihovo mišljenje ne vrijedi u nametnutoj društvenoj hijerarhiji.

Choi i suradnici (2005.) spominju potrebu udovoljavanja socijalnim očekivanjima vezanim uz majčinstvo te posebnom trudu koji majke ulažu kako bi uspjele ostvariti taj ideal koristeći nazive supermajka i superžena. Svakodnevnica majki i njihov dotadašnji životni stil naglo se i značajno mijenjaju, a njihova nova uloga podrazumijeva uspješnu izvedbu svih okupacija s kojima prethodno nisu imale iskustva, a koje zajedno s djetetom dolaze u njihov život (Hendelja; Bartolac, 2021:645).

Ogroman je pritisak kad se moraju zadovoljiti nametnuti zahtjevi i očekivanja, s kojima se ne slažeš i ne osjećaš ih bliskima, sebi svojstvenima. Ako ne prihvaćaš takav sustav i društvo, ono te odbacuje i stigmatizira. Psihofizičke posljedice koje onda nastupaju vode do propasti, jer čovjek sam ne može opstati upravo zato što je društveno biće. Žena je sputavana u ostvarivanju bilo kakvih drugih uloga i vlastitih afiniteta izvan majčinstva. „Majčinstvo se tako promatra kao čin rađanja i moralne

preobrazbe žene koja tim činom prestaje biti samostalna osoba jer je povezana s drugom osobom – svojim djetetom“ (Vrcelj, 2019:110). Ženi se odmalena nameću norme i modeli ponašanja, uvjerava ju se koja je zapravo njena svrha i traži se od nje da svoju kćer odgaja u istome obrascu. Takva načela stavljaju ženu u kalup iz kojega, ako bi htjela, ne može izaći jer više ne bi imala svoju *svrhu*.

7. OČEVI U POZADINI RODITELJSTVA

Otac je u patrijarhalnome uređenju smatran glavom obitelji, onime koji odlučuje i čije se odluke ne propitkuju. Danas su još uvijek vidljivi i opipljivi tragova istoga, a u nekim kulturama patrijarhat je još uvijek čvrsto ukorijenjen kao način života. Postavljaju se određeni obrasci i konvencije koje diktiraju, s obzirom na spol, kakve će društvene uloge tko obnašati. Prirodni zakoni koji određuju muškarca i ženu postavljeni su kao inferiorni i superiorni. Ženi je u inferiornome položaju prije svega namijenjena uloga majke, i to dobre majke, one koja će ispuniti sva društvena očekivanja, brinuti o svemu i svima, sebi potpuno nebitna. Ona je ta koja mora svakoga razumjeti, podržati, pomoći, i utješiti bez uključivanja svoje volje i želja. Gledana je kroz ideal i koncept majke, potpuno zanemarujući prije svega ženu u svemu tome, njene osjećaje i preferencije kao takve, želje, težnje i potrebe. Kada govorimo o roditeljstvu, prva asocijacija je majčinstvo, a otac ostaje negdje u drugome planu.

Uloga oca je evoluirala kroz različita razdoblja. Od isključivo hranitelja obitelji i moralne vertikale pa do suvremenoga oca koji je uključen u odgoj djeteta. Zbog prirodne determiniranosti i predispozicija majke se smatraju više emocionalno vezanima za dijete i samim time stvaraju se isključive društvene konstrukcije gdje otac poprima sekundarne konotacije i ne razvija blizak odnos s djetetom. Tradicionalni otac brine za materijalnu sigurnost obitelji, a isključen je iz djetetova odgoja jer se smatra da je to majčina dužnost. Otac nije upućen u djetetove emocije, razvoj i potrebe. Društveno je takav odnos prihvaćen kao sasvim normalan, jer po dodijeljenim ulogama dovoljno je da otac prehranjuje dijete, a majka je ta koja mora obavljati sve ostalo. Takva nametnuta društvena pravila onemogućavaju ocu da razvije emocionalni odnos s djetetom koji je prijeko potreban da bi se kasnije to dijete razvilo u mentalno zdravu osobu. Da bi dijete izraslo u kompletnu osobu treba očevu pažnju koliko i majčinu. Nametnute društvene uloge, pravila i tradicija doveli su do toga da se odgajanje djeteta smatra isključivo *ženskim poslom*, stavljajući očeve u pozadinu. Muškarci, odnosno očevi koji žele ravnopravno odgajati dijete s majkom i biti uključeni nerijetko trpe kritike i osude okoline. To je samo pokazatelj koliko su očevi neshvaćeni, obilježeni tradicijom, i koliko je njihova uloga u odgoju minorna.

Unatoč tome, danas možemo primijetiti da se takva slika mijenja i da je sve više očeva svjesno važnosti svoje uloge u djetetovu razvoju i odgoju, pa se aktivno uključuju u sve sfere brige za dijete. Polako, ali sigurno očevi izlaze iz pozadine roditeljstva. Promjene na tržištu rada dovode i do promjena unutar obitelji. Žene postaju sve više uključene u javni život i financijski doprinose obitelji, što ih čini sve više neovisnima o muškarcu. Otac tada gubi svoju primarnu tradicionalnu ulogu *hranitelja* obitelji i autoriteta kojemu se majka mora pokoravati, a sve više postaje uključen u zajednički odgoj djeteta.

8. OČINSTVO I MAJČINSTVO NA PRIMJERIMA IZABRANIH KNJIŽEVNIH DJELA

U razdoblju realizma, više nego ikada prije, susrećemo stvarne likove koje osjećamo bliskima upravo zbog opisanih odnosa, iskustava i sudbina koje se međusobno isprepliću. Jedan od važnih odnosa koji na neki način određuje sve ostale odnose kasnije jest roditeljstvo, odnosno veza roditelja i djeteta. Tema je to koja nudi široki spektar analiza i shvaćanja, ostavljajući uvijek prostora za nove elaboracije. Upravo smo kroz književnost imali priliku susresti brojna djela koja progovaraju na ovu temu, a ostavila su svoj pečat kako na samu povijest naroda, tako i na svakoga čitatelja ponaosob. Dalje u radu analizirat ćemo na primjerima nekoliko odabranih hrvatskih realističkih djela relacije između roditelja i djeteta, socijalno-kulturološku motiviranost i utjecaj tradicijskih segmenata. S druge strane roman Đuka Begović Ivana Kozaraca donosi minucioznu psihološku analizu likova kojom se Begović posve uklopio u suvremene modernističke književne težnje (usp. Detoni-Dujmić i dr. 2008: 157). Kako Krešimir Nemeč ističe: „Sve su pripovjedne silnice usmjerene isključivo na glavnoga lika i njegov karakter.“ (Nemeč, 1998: 52), iako je Begovićev roman svojim ustrajanjem na psihološkom realizmu, vezi s naturalizmom jednako tako usko vezan uz prethodne poetičke književne orijentacije što nam omogućava da njegovo djelo promotrimo u ovom kontekstu izbora iz hrvatske književnosti tog razdoblja.

8. 1. JOSIP KOZARAC: *TENA*

Josip Kozarac jedan je od naših uspješnih regionalnih pisaca podrijetlom iz

Slavonije. Upravo ga je život na selu oblikovao u shvaćanju važnosti i bogatstva hrvatskih krajeva i posebnosti koje ih krasi. Bio je pripovjedač i romanopisac koji je vješto znao opisati suživot s prirodom, slavonske šume, bogate pejzaže i seoski način života. Najveći je to doseg njegove umjetničke razine, jer je to ujedno i odraz njegove osobnosti i unutarnjih poriva. Nastojao je prikazati odnos sela i grada onoga vremena, ponašanje ljudi, osvrt na patrijarhat kao i psihološku karakterizaciju unutrašnjega svijeta lika.

U njegovoj pripovijesti *Tena* možda i najbolje uočavamo sve elemente njegove stvaralačke faze. Kroz realističan, objektivan pristup Kozarac nas uvodi u život mlade djevojke Tene. Na samome početku pisac stavlja naglasak na njezin tjelesni izgled, vanjštinu. Detaljno i slikovitim opisima prikazuje kako izrasta u ljepoticu koja ne može proći neopaženo. Po ondašnjem društvenom uređenju i shvaćanju žena je promatrana isključivo kroz svoju tjelesnost, reproduktivnu ulogu i brigu o kućanskim obavezama. Tjelesnost je bila primarni čimbenik koji određuje ispunjenje svih ostalih uvjeta za koje je bila predviđena uloga žene. Pisac nam daje naslutiti kako se Tenina ljepota postepeno razvijala i da će to zasigurno obilježiti njezin život kasnije. Njezina je majka bila svjesna toga da je žena smatrana objektom, potlačena i podređena društvenim pravilima. Tena je bila kćer jedinica, otac nije mario za nju, a majka je bila bolesna. Majka je strahovala za Teninu sudbinu, potaknuta vlastitim iskustvom. Bojala se ostaviti tako mladu kćer u okolini gdje status žene nema nikakvu vrijednost. Smatrala je da ju može barem donekle zaštititi dok je pored nje, opet žrtvujući sebe kao ženu, kao onaj ideal *dobre* majke koja mora brinuti za sve i trpjeti mnogo toga. Sama je prošla kroz takav način života, od čega se na kraju najvjerojatnije i razboljela. Znala je da je i Tenin put unaprijed određen, a od toga ju je više mučilo samo saznanje da nakon njene smrti Tena ostaje na brizi ocu koji nimalo ne mari za nju.

A imala je mati i našta da se žuri s Teninom udajom jer oстане li iza nje neudana, sâm bog znade što će od nje biti kraj onakova oca kakav je Tenin bio. Jerko Pavletić bio je lijenčina, nemarišav čovjek, koji je i sebe i sve okolo sebe prepuštao milosti božjoj, a k tomu još onaj kukavni dobričina koji će društvu za volju i kapu svoju zapiti (Kozarac, 1991:66).

Očev opis klasični je primjer patrijarhalne prakse gdje je njemu prvo kao muškarcu, potom kao glavi i hranitelju obitelji sve dopušteno. Njegovi se postupci ne propitkuju, nitko se ne sablažnjava, dapače sve je to normalno i društveno ustaljeno ponašanje. Prenosi se tradicijski s koljena na koljeno. Vjerojatno je i on sam kao dijete odrastao u takvome okruženju, imitirajući modele ponašanja njegovih roditelja i okoline prema njemu. Sada je on preslikao iste te modele na svoj odnos prema kćeri. Nije joj znao pružiti nešto što ni sam nije spoznao, a nije se htio ni potruditi jer mu je odgovaralo ljenčarenje i briga samo za svoju korist. Iz pojedinih opisa možemo zaključiti da je on primjer čovjeka potpuno nezainteresiranoga, lijenoga i udaljenoga od uloge oca, muža, ali i aktivnoga sudionika društva.

Eto takav je bio! A da je takav bio, nije samo on i njegova troma narav kriva bila. Dok je jošto opstajala zadruga Pavletić, on je bio svinjarom; nije ništa drugo znao raditi doli čuvati svinje. Kada se je zadruga raspala, bilo je njemu trideset godina, i sada preko noći morade da od svinjara postane kućegazda, gospodar (Kozarac, 1991:66).

Teninu je ocu kao mladiću dodijeljena uloga svinjara, a kako se tada živjelo u zadružnome životu, sve generacije skupa, svakome je bila dodijeljena uloga koja bi tako odredila i njegov daljnji životni put. U takvomu sistemu nije bilo mjesta pitanjima koja bi remetila uspostavljeni hijerarhijski poredak i patrijarhalno nasljeđe. Jednom kad se takva zadruga raspala, a on morao od svinjara postati gospodarom, čitav mu se svijet preokrenuo. Bio je to za njega nepoznati svijet. Nitko ga nije naučio kako se ponašati i što obnašati kao gospodar.

Zar je čudo da je taj nagli prijelaz pomutio sve njegovo dojučakšnje poimanje o svijetu, da je taj društveni prevrat njega srvaio u ponor u kojem se nije znao ni maknuti, te se napokon podao onoj mrtvoj nemarnosti, onoj ledenoj bešćutnosti za sve što je oko njega? (Kozarac, 1991:67).

Između onoga tko si postao uvjetovan društvenim prilikama, onoga što se

očekuje od tebe, i onoga tko si zapravo nalazi se veliko beznađe u koje je upao i sam Jerko Pavletić. Rastrgan između svega, zbunjen i nesiguran rezignirao se i prepustio sudbini ne mareći za ništa do zadovoljstva niskim tjelesnim potrebama. Nije mario ni za vlastitu kćer. Smatrao je da je dovoljno učinio što ju je othranio i da bi ona sad kad je odrasla trebala hraniti i brinuti se za njega. Njegov odnos prema njoj nije uključivao emocije ili očinsku ljubav. Postavlja se pitanje može li čovjek uopće nekoga istinski, bezuvjetno voljeti ako pritom ne voli i ne cijeni samoga sebe, ako mu odmalena nije usađen osjećaj za druge i pružene emocije. Nedostatak vlastite roditeljske ljubavi, nebrige i zanemarivanja otac je projicirao na svoju kćer. Štoviše, on je od nje očekivao da skrbi za njega implicirajući da mu je to dužna, kao da je ona sad njegovo vlasništvo i treba se pokoravati njegovim zahtjevima i služiti mu.

Niti je otac mario za nju, niti ona za oca; otac ju je gledao kao da će joj reći: Ja sam tebe othranio sada hrani ti mene; a ona mu je pogledom odvrtila: Ti si muška glava, ti se brini (Kozarac, 1991:84).

S druge strane, Tenina majka je bila vrlo brižna, ukalupljena u ulogu dobre majke. Termin je to koji krajnjom glorifikacijom predstavlja majku kao ideal, ona koja u svakome trenutku mora znati što je ispravno, uvijek na raspolaganju, poslušna i podređena isključivo toj ulozi. Takva je bila i Tenina majka, slijepo je slijedila društvene norme, jer u suprotnome bi bila osuđivana i postala *lošom* majkom. Ona je voljela svoju kćer, ali nije bila svjesna da prevelikom brigom i željom da ju zaštiti čini upravo suprotno. Tena je stalno bila uz nju, nije imala svoju slobodu, onaj svoj osobni prostor gdje može spoznati svoje težnje, snove, i sama promišljati o svemu što se događa oko nje.

Tena kao da do sada nije ni mislila svojom glavom ni ćutjela svojim srcem; vođa njezin, pokojna mati, zastirala je svojom osobom, svojom naukom cio put pred njome, te ona od cijelog svijeta nije ništa vidjela ni čula doli jedine svoje matere (Kozarac, 1991:68).

Kad je majka umrla, Tena je tek tada postala svjesna da osim ljepote nema ništa više. Bila je svjesna da se žena promatra kroz tjelesnost, i da će se na račun

svoje ljepote moći dobro udati i ugodno živjeti. Mislila je da će je to spasiti od njezina nesretnoga života, međutim ljubavni neuspjesi dovode je do očaja. Shvaća da je uz majku cijeli život zapravo imala osjećaj lažne sigurnosti, a od oca nije dobivala potrebnu pažnju ni emocionalnu potporu. On ju je svojim primjerom naučio ravnodušnosti i sebičnosti. „Prva djetetova okolina su upravo roditelji i biti roditelj, u punom smislu riječi, ne znači roditi dijete, kako to etimologija riječi sugerira, već ga voljeti, komunicirati s njim i podupirati ga na putu odrastanja“ (Ljubešić, 2003:10). Tena nije spoznala svoje roditelje u tome punome smislu, uvidjela je da su nesretni, ali da ne poduzimaju ništa da to promijene. Bilo ju je strah da ne proživi majčinu sudbinu i to ju je navelo na mnoge krive korake. Svi njeni očajnički potezi proizlaze iz esencijalne potrebe da se osjeti nekome bitna, potrebna i voljena.

8. 2. AUGUST ŠENOA: *PRIJAN LOVRO*

Šenoa je kao najutjecajniji i najistaknutiji pisac hrvatskoga realizma svojim književnim djelovanjem, ali i životom uopće, ostavio bogato nasljeđe brojnim budućim generacijama. Njegov neponovljivi osjećaj ne samo za umjetnost i detalje, već i za socijalnu nepravdu, svakodnevicu običnoga čovjeka, ljubav prema domovini, sudbinu neshvaćenog pojedinaca ostao je vječno zapisan u njegovim djelima. Upozoravao je svojim društvenim angažiranjem na trulo stanje tadašnje svijesti naroda. Želio je kroz svoju djelatnost doprinijeti poboljšanju istoga i ukazati na vlastitu nacionalnu vrijednost. Najznačajnije je ukazivao na srž problema, ali i nudio kritike i rješenja. Opus njegovih djela je opširan, svaki za sebe vrijedan i dragocjen. Ovdje ćemo na temelju njegove pripovijetke *Prijan Lovro* analizirati Lovrin odnos s majkom i ocem, utjecaj tadašnjega društvenoga konstrukta na majčinstvo i očinstvo, i status samoga djeteta u svemu tome.

Lik Lovre primjer je jednoga od mnogih likova kakve susrećemo u realističkim djelima, a dijele istu ili sličnu sudbinu. Zarobljeni okovima nametnutih društvenih obrazaca pokušavaju pronaći svoj identitet, ali nažalost završavaju tragično. Lovro je dolazio iz siromašne obitelji, ali jako ambiciozan, učen, inteligentan i sposoban kakav je bio težio je živjeti život punim plućima. Njegov slobodni duh bio je željan postići nešto u životu. Roditelji su uvidjeli da se Lovro ističe od druge djece i željeli su za njega da postane svećenik i tako spasi sebe i njih od siromaštva. On je ljubio i

poštovao svoje roditelje iznad svega, bezuvjetno kao jedino ispravno. Otac i majka su bili tu za njega i odgajali ga, no oni su kroz njega vidjeli svoj spas, svoje neostvarene težnje. Željeli su da on napravi ono što oni nisu imali hrabrosti ili mogućnosti.

Starci pobožni želili da im se bar jedno čedo podigne do sreće, do gospodstva. A može li za njih biti veće gospodstvo, veća sreća od svećeničke haljine? Kad mi sin poraste, mišljaše starica majka, bit će mi župnikom, susjedi ljubiti će mu ruku, sudac klanjat će mu se, jest će svagdan mesa na bijelu pladnju, imat će od čega živjet do groba, pa što još više, molit će za moju dušu, a njegova je molitva bolja od druge molitve. Ima li veće sreće? Starci uglavili, da im jedan od sinova bude popom. Kocka pala na Lovru (Šenoa, 2002:199).

Lovrini roditelji željeli su da on postane svećenik jer je za njih svećenička haljina bila simbol sreće, blagostanja i ponosa. Stavili su tu haljinu i ono što ona predstavlja na društvenoj ljestvici ispred svoga sina i onoga što on uistinu jest, što osjeća. Naglašavali su da to rade za njegovo dobro, što je u njegovom unutrašnjem svijetu izazvalo još veće kolebanje i patnju. Nije htio iznevjeriti roditelje, a znao je da svećeništvo sputava njegov slobodni duh. Tužan i tjeskoban bio je Lovro pri samoj pomisli na svećenički poziv, često bi se u svojim promišljanima i unutrašnjim prebيرانjima sa samim sobom zapitao tko ga zapravo prisiljava na sve to. Pita se zašto jednostavno ne može odbiti želje svoje obitelji, posebno majke. Šenoa je to njegovo stanje svijesti lijepo metaforički usporedio s vojnikom koji ne ide sa žarom i željom u rat, već iz odvažnosti i prisile. Jer ako ne ode, je li on uopće vojnik, pita se Šenoa.

Al junački sprezao on svoje jade, zakopao ih na dnu srca svoga. Nu ne bijaše to junaštvo oduševljena ratnika koj plamnim srcem srće u boj; bijaše to nijema odvažnost vojnika koji, prisiljen nositi pušku, mirno izlazi pred neprijatelja, ne mareći za hoće li ga probosti sablja il sa zemljom sastaviti zrno. A tko ga je silio na to neželjeno zvanje, na taj

sveti, za njega preteški jaram? Tko me sili? Upitao bi se često i sam Lovro. Ta nitko, baš nitko. A zašto da ne raskinem svetih veriga? Silio ga, silio posmijeh majčin, majčine suze radosnice. Pred tim osmijehom nabranog starog lica, pred tim sjajnim biserom spalo mu sve junaštvo na ništa. Lovro ljubljaše majku van reda, a ta ljubav zaustavila bi mu svaki prigovor u grlu, svaku oporu misao u glavi (Šenoa, 2002:201).

Lovro je bio vojnik svoga života, ratovao je sa samim sobom i svijetom kakvoga je poznao. Na kraju je taj rat i izgubio. Njegova ljubav prema roditeljima, pogotovo majci bila je jača od vlastite sreće. U trenutku kad je odlučio poći tim putom, imao je osjećaj da mu sreća stalno izmiče iz ruku. Doživio je ljubavni krah, ostao bez posla, kasnije bez stipendije. Bio je prisiljen vratiti se kući gdje su ga dočekali razočarani roditelji. Unatoč tome, otac nije mogao gledati sina slomljenoga od boli pa založi sve što su imali kako bi mu pomogao u školovanju. Lovro je opravdao to sve svojim trudom i voljom za znanjem. Taman kad je pomislio da mu se sreća napokon osmjehnula i sve posložilo, otac mu zapada u velike dugove i Lovro osjeća da mu jedino on može, i mora pomoći. Tu još jednom dolazi do izražaja Lovrina požrtvovnost, gdje rastrgan između nametnutih društveno odgovarajućih kodeksa ponašanja i obitelji koja mu samo zbog činjenice što se ističe od ostalih stvara indirektni i direktni pritisak, gubi sebe. Odjednom osjeća da je on zaslužan za sreću ili nesreću svoje obitelji, dok oni svi žive svoje živote kako žele. Osjetio je to kad ih je posjetio kući.

I svi se od srca nasmijaše. Brzo minu smijeh Lovru. Čelo mu se zamračilo. Zamislio se. Sretnih li ljudi! Tu je života, prava, zdrava života. A on? Pogleda crnu haljinu, zadrhtalo mu srce! Pogledao majku i smirio se (Šenoa, 2002:202).

Jednom prilikom došao je Lovro kući i zatekao svoju obitelj kako lijepo pričaju i zbijaju šale. Osjetio je neko olakšanje i pomislio kako je to lijepo tako, kad su svi sretni. On se također onda osjećao lijepo, ali ubrzo je osvijestio da su sretni jer ih on čini sretnima zbog svećeničke halje, inače bi bili tužni i nesretni. Osjećao se teško, jer

ispada da oni svi imaju pravo na istinsku, neobavezujuću sreću, a on ne. Ako ih on iznevjeri, oni će biti nesretni, što bi impliciralo da je njegova sreća njihova nesreća. Sve to stvara košmar u njegovoj opterećenoj glavi gdje već odavno nema mira. Kad majci kaže da neće biti svećenik, majka mu odgovori da sve što kaže lijepo govori i neka bude ako tako mora biti, ako je to Božja volja. „Pa kad je tako neka bude božja volja, al – al ta rana mi zacijeliti neće. – Pri tom si starica otrla pregačom suze“ (Šenoa, 2002:209). S druge strane, indirektno mu nameće osjećaj grižnje savjesti, krivnje. Ona to prihvaća, ali svejedno će patiti, a Lovri je dovoljno da zna tu činjenicu da se osjeća loše. Lovro nije naišao na razumijevanje svojih roditelja. Naprotiv, oni su očekivali od njega da ugodi njihovim željama i težnjama. Lovro je u obitelji umjesto utočišta, sigurnoga mjesta koje bi obitelj trebala predstavljati vidio svoju nesreću. Osjećao je grč i bojaznost kako će ga njegovi dočekati svaki put kad dođe kući.

Jednom prilikom dok je Lovro bio odgojitelj sina vladinog predsjednika, predsjednik je izrekao znakovite riječi njegovome ocu, riječi koje otac nije trebao čuti od nekoga drugoga da bi toga bio svjestan i time dobiti neku potvrdu. Možda te riječi najbolje opisuju način na koji su Lovrini roditelji trebali razmišljati i time dati potporu svome sinu:

Moj dragi kume! Valjda znate da je vaš Lovro u mojoj kući, da uči moga sina. Bog vas je doista blagoslovio davši vam takova sina jer je pošten, uman i učen čovjek. Dika vam je i čast cijeloj vašoj kući. Znam da vam se našao daje što se je Lovro raspopio. Nu ne srdite se zato. Bog je dao čovjeku volju, a svaki čovjek ima svoju. Vjerujte mi da će danas sutra Lovro i bez crne halje biti velikim gospodinom (Šenoa, 2002:218).

Lovro se požali svome prijatelju, odnosno samome Šenoi, kako je nesretan. Osjeća da je sve ubijeno u njemu, a kad osjeti dašak sreće ubrzo ga realnost još jednom udari. Smatra da bi možda ipak bolje živio da se uklopio u tadašnji društveni poredak i obrasce, ispunio očekivanja svojih roditelja. Ovako ne zna što da radi sa svim

znanjem i voljom koje je imao, svijet mu se urušio. Znanje, volja, trud i ambicije od blagoslova postali su mu preveliki teret.

Šta je meni trebalo stablo spoznanja? Volio bih znojiti se za očevim plugom nego brodit sa Akilom pred Troju ili uzvitlati prah junaka Igora. Buditi znanjem želje u sebi a ne dovit se činu, letiti mišlju preko mora, preko zvijezda, a tijelom biti prikovan do groba na jedno mjesto, to je prokletstvo. Blaženi slaba uma ljudi! (Šenoa, 2002:229).

Šenoa je ispričao jednu tužnu istinitu priču, koju kad doživi tvoj prijatelj ima još veću težinu. – „Čovjek koji bi u velikih sretnih okolnostih bio postao velikim čovjekom, koji je u naših malih okolnostih posao žrtvom, šakom praha i pepela; stablo koje bi bilo nosilo rodu zlatna ploda da ga ne bude oborila nemila bura“ (Šenoa, 2002:246-247). Lovro je bio žrtva nesretnih društvenih prilika, odgoja i vlastite senzibilnosti. Izgubljen između vlastitih snova i tuđih očekivanja, određen svojim podrijetlom nije uspio pronaći svoje mjesto u svijetu koji nije naklonjen drugačijima. Izostala je ona najveća i najvažnija podrška – očeva i majčina.

8. 3. IVAN KOZARAC: ĐUKA BEGOVIĆ

Kao mladi pisac, podrijetlom iz Slavonije, Kozarac nije pripadao dominantnijem krugu hrvatskih pisaca toga doba ni opusom ni građom. Međutim, za svoga kratkoga životnoga vijeka uspio je svojim djelovanjem utjecati na recipijenta. Njegova djela su prožeta autobiografskim elementima, položajem individue u slavonskoj stvarnosti toga vremena, ali i ljubavnim stihovima. Zbog otpora epohi realizma, posljedično kao nastaje modernizam. Prema tome, epoha modernizma sadrži primjese romantizma kroz karakterizaciju romantičarskih i modernističkih likova. Sukladno tome, i modernističkome protagonistu Đuki Begoviću prepoznamo upravo romantičarske segmente (usp. Sablić Tomić, 2005: 309). Stamać ističe kako je upečatljiva interpretacija modernista i osporavanje tradicije posljedica njihove neprestane težnje u nadjačavanu prethodnika. Također, naglašava kako se uspješno uplitanje

psiholoških teorija ostvaruje naglašenim monološkim dionicama (Stamać, 1991: 13. Šljivarić naglašava kako se Kozarčevo stupanje na književnu scenu odvija u vrijeme ulaska modernističkog pokreta u mirnije vode. (Šljivarić, 1964: 224). Naziva ga i pučkim modernistom i velikim domoljubom, čiji cijelokupni opus prožima analiza slavonskoga čovjeka i kraja. Kroz modernistički narativ pruža detaljne psihološko-analitičke analize (usp. Šljivarić, 1964: 226). Najveću svoju književnu vrijednost doseže romanom *Đuka Begović*. Roman počinje *in medias res* Đukinim povratkom iz zatvora gdje je služio kaznu zbog očeva ubojstva. U 26 poglavlja retrospekcijom pratimo Đukin život, od sjećanja iz djetinjstva, uspomena na pokojnu majku, boravka u vojsci, svađa s ocem i života na selu. Čitava plejada izmiješanih osjećaja i emocija preplavit će Đuku miješajući sadašnje i one proživljene osjećaje (usp. Kozarac, 1994:116-117). Ostavši bez majke u petoj godini života, Đuku je odgajao otac. Otac se nije niti trudio biti sinu moralna vertikala, oslonac, podrška i sve ono što je djetetu potrebno da bi se kasnije razvio u zdravu, mladu osobu.

Šima Begović vodio je pravi bečarski život, opijao se danima, trošio sve novce u krčmama, a noći provodio s različitim ženama. U njegovome mentalnome sklopu takav obrazac ponašanja bio je ispravan. Novac mu je davao dodatnu sigurnost i moć. Svoga sina Đuku od malih nogu vodio je sa sobom i on je direktno svjedočio takvome stilu života. Štoviše, poticao ga je da razbija čaše, da pokaže što može, jer ipak je on sin Šime Begovića. „Pa tek kad ga, onamo o pokladama, s cigarom u zubima, uz svirku ciganskih egeda, šapćući nagovara, da razbija čaše...” (Kozarac, 1994:8). Đuka je kao i svako dijete u svome ocu vidio uzor, model ponašanja. U isto vrijeme očev autoritet ga je gušio i izazivao divljenje. Smatrao je da ne može pobjeći od svojih gena, vrele krvi, one koja ga vodi nagonski, poput oca. Za njega je to bio jedini poznati i naučeni obrazac ponašanja.

Novija istraživanja o načinu kako geni djeluju u tijelu sugeriraju da njihova ekspresija ovisi o interakciji s različitim okruženjima (od one intracelularne do socijalne), te ove interakcije određuju način našeg funkcioniranja. Priroda i okruženje djeluju zajedno bez oštih granica i vidljivih šavova u nečemu što Brazelton i Greenspan (2000:34) metaforički nazivaju razvojni duet (Ljubešić, 2003:17-18).

Očev odnos prema njemu samome i okolini, ponajviše ženama ostao je duboko u njegovoj svijesti, osjećao je da je to dio njega, nešto čega se nikada neće moći u potpunosti riješiti. Đuku možemo promatrati i kroz teorijski koncept Edipova kompleksa, jer kako navodi Vuković, njime se objašnjava oblikovanje ljudskoga identiteta prema skupinama zabranjenih užitaka, zakona jezika kulture i nesvjesnih žudnji (usp. Vuković, 2012:275). „Iz Edipovoga kompleksa, Freud ističe onu nesvjesnu mogućnost neprijateljskoga ili ljubavnoga odnosa djeteta prema roditelju, gdje se dijete podsvjesno identificira s roditeljom istoga spola“ (Solar, 2007:98). Konfuzno stanje izazvano u Đuki Begoviću proizlazi iz patrijarhalnoga, strogoga odgoja koje je akumuliralo osjećajem manje vrijednosti kod djeteta, što se kasnije svakako posljedično odrazi u zrelijoj dobi. Kod Đuke je eskaliralo ubojstvom vlastitoga oca (usp. Miočević, 2002:191).

Nakon toga naracija nas odvodi u prošlost glavnog junaka gdje je zapisana njegova sudbina. Analepsa o odnosu Đuke Begovića i patrijarhalnog oca u potpunosti nalikuje na Freudovu znanstvenu fikciju iz eseja Totem i tabu o odnosu frustriranih sinova prema dominantnom ocu, predvodniku prahorde. Očeva glava pada zbog toga što ima pristup neograničenom užitku, a sinovima ga brani. Paradoksalno, sinovi nakon ubojstva oca, umjesto da se prihvate orgijastičkog uživanja, uspostavljaju zakon koji užitak ograničava i smješta ga u područje kome je pristup istodobno nemoguć i onemogućen. Đuka Begović, dakle, u sadašnjosti naracije najprije postavlja pitanje o identitetu, a priča o ocubojstvu dolazi potom, iz njegove prošlosti, kao utemeljujući mit budućnosti. Nakon toga se začinje istina njegove romaneskne sadašnjosti prema načelu nezasićene žudnje (Vuković, 2012:280).

Đukin otac odgaja svoga sina po njemu usvojenim „obrascima normalnoga, dobroga“, po onome kako su njega njegovi roditelji odgajali, kako su se ophodili

prema njemu. Važan segment je sigurno i društvena struktura njegovoga vremena. Sve su to faktori koji onda utječu na psihološko stanje djeteta i razvijaju njegovu osobnost. Netko će zrcaliti identično ponašanje i navike roditelja, a netko pokušati biti drugačiji roditelj od svojih roditelja i onda kroz svoje dijete projicirati onakav život i odnos kakav je njima bio oduzet u djetinjstvu. Šima Begović od htijenja da od sina načini svoju sliku i priliku, da bude pravi bećar, napravio je zapravo jednu nestabilnu osobu, izgublenu u vlastitome identitetu, neprilagođenu okolini u kojoj je živio. Jednom kad je poželio izaći iz te uloge koju mu je otac nametnuo shvatio je da je on zapravo nitko i ništa. Ne pronalazi svoje mjesto gdje on pripada. „U liku je nekakvo temeljno puknuće: on je dobar i loš, uvjetovan podrijetlom i slobodan kao malo tko i slično“ (Vuković, 2012:281). Sve to Đuku dovodi do auto destrukcije. Povlači paralelu između sebe i okoline, za koju smatra da živi po tuđim pravilima.

— U čemu? — Eto! Vi ste živili — kaže im Đuka — uvjereni u duši, da živite dobro i valjano, jer živite kako živi vaš komšija, vaše selo, vaš kraj. Vi ste živili iz ugledavanja u druge. D su drugi drugače živili, i vi bi. To je to. — A ja? — kaže Đuka za sebe, kaže, on je živio zlom hotimice, znajući, da je taki život zlo. Veli: živio je ne osvrćući se na druge, ne gledeći, živi li još tkogod kako on. Njega je, istina, vazda nešto nagonilo na takav život. Ali tko će reći, d aje morao slušati. — Nisam morao — kaže zato on — a slušao sam. Zašto? Zato, što sam taj prišaptivač bio ja sam. — Veli: slušao je sebe. Njegov život, život je njegove volje. U njih toga nije, a u tom je njegov život nad njihovim. U njemu doduše nije bilo pravog uvjerenja, da je zbilja živio po svojoj volji. Šta više, u takav bi čas i nehotice iskrsla pred njegovim očima slika oca-Šime i činilo mu se da vidi: tinjava promisao neka nevidovnim prstom upire u taj lik s razlupanom glavom i kao da govori:

—Viš, taj je tebe zavodio. Kud je on tisko, tamo si išo. Njegov je život odlučio o tvom.

Đuka se tomu priviđaju nije puštao, pa kad bi na to zaskočili starci:

— A ne misliš li ti to, ko da smo mi na tuđu zapovid živili? — ibao bi on dalje:

— Ne kažem... Al niste na svoju. (Kozarac, 1994:41).

Đuki i njegovi sumješteni pokušavaju ukazati na to koliko je otac loše utjecao na njega od malih nogu. Napravio je od njega svoju sliku i priliku, i naučio ga da se time ponosi. Usadio mu je izvrnute osjećaje vrijednosti, koji ako se čak i nisu ispoljavali izvana, bili su duboko utisnuti u njegovu podsvijest. Toga se tereta nikada nije mogao riješiti. Tješio se da je to njegova volja, njegov izbor. "Kozarčev antijunak ne uspijeva se osloboditi "očeva" prokletstva i ne može ubiti ono "begovićevisko" u sebi" (Nemec, 2012:290). Pratilo ga je to prokletstvo do kraja. Nije ga se uspio osloboditi ni očevim ubojstvom. Đuka je još jedan pokazatelj kako roditelji utječu odmalena na psihofizički razvoj djeteta i određuju njegovu sudbinu, pod društvenim determinantama kojih se rijetki mogu osloboditi.

8. 4. VJENCESLAV NOVAK: *TITO DORČIĆ*

Novak je jedan od najplodnijih pisaca hrvatske književnosti u razdoblju realizma. Njegov opus obuhvaćao je cjelokupni društveni život, posebno onaj maloga čovjeka. Proglasili su ga i hrvatskim Balzacom. Među prvima u našu literaturu uvodi proletarijat, a omiljena tema i umjetnički najuspješnija je ona o rodnome gradu Senju. Upravo ovamo smješta radnju svoga romana *Posljednji Stipančići*, koja prati odnose unutar obitelji Stipančić. Pozadinu cijele priče prate i društveno-politička zbivanja i ekonomske prilike. Pisac kroz svoje likove nastoji oslikati kompleksnost odnosa i sudbina ljudi koji u potrazi za vlastitom srećom i smislom života upadaju u osjećaj rezignacije i gotovo svi završavaju tragično. Jelčić i Visković naglašavaju kako se

Novak razvio u možda najrealnističnijega od svih hrvatskih realista (Jelčić i Visković, 1996:7).

U njegovim pričama o izgubljenim pojedincima koji odlaze iz jednog društvenog konstrukta u drugi, ali se u njemu ne snalaze i završavaju tragično, nalazi se i ona o liku Tita Dorčića. On potječe iz jedne ribarske obitelji, čiji su preci od davnina bili vrsni ribari. Titov otac Andrija za sina je imao druge planove. Nije želio da on bude ribar, već činovnik ili svećenik. No, Tito već odmalena pokazuje zanimanje i ljubav za ribarstvom i morem. „Sa svojom petom godinom plivao je i ronio po moru kao žmerak, znao uplesti povraz, privezati udice i olovo, naći crve i pogoditi pod kojim se kamenom skriva šaranjić“ (Novak, 1979:20). Tito je osjećao da je more i ribarenje dio njegovoga bića, postojanja i bio je jako uspješan u tome. Škola i neki drugi poslovi nisu ga zanimali. Oca je to strašno ljutilo jer je on za njega imao druge planove. Htio je da Tito ima bolji i lakši život radeći neki društveno cjenjeniji posao. U toj želji da za svoga sina napravi nešto bolje izgubio je osjećaj što je to zapravo dobro, a što loše za njega. Tito je jasno znao čime se želi baviti, ali očevo neslaganje i pritisak da ispuni njegova očekivanja i zahtjeve, učinili su ga nesretnim. Osjećao je da iz poštovanja i očeva autoriteta on ima dužnost udovoljiti očevim zahtjevima. Razmišljao je o tome kako su oni njegovi roditelji i kako on ne bi imao od čega ni kako živjeti bez njih. Kako su društvene i ekonomske prilike toga vremena bile izuzetno teške, i Titov otac se vodio time da je vrijeme da neko prekine tu obiteljsku tradiciju ribarstva i postane netko hijerarhijski poželjniji i bolje plaćen. Podsvjesno je htio da je on bio taj koji je prekinuo tradiciju svojih predaka, ali iz nekih razloga nije uspio. Sada on želi da njegov sin to napravi. Smatra da će to koristiti sinu, ali onda indirektno i njemu. Iako se kroz vrijeme mijenjaju društvene prilike, ostaje duboko ukorijenjena misao roditelja da samom činjenicom što imaju dijete, imaju i potpuno pravo krojiti njegovu sudbinu, manipulirati njime. Različite psihološke i biološke motivacije prethode takvome mišljenju. Upravo zato često iz dobrih namjera proizađu tragični ishodi i sudbine. Roditelji smatraju da poučeni nekim svojim iskustvom, ili samo činjenicom što su roditelji znaju što je najbolje za njihovo dijete. Takva konstatacija ne bi čak ni bila sporna da pritom ne isključuje želje, osjećaje i mišljenje djeteta o čijem se životu i budućnosti na kraju krajeva radi.

U Titu Dorčiću roditelji tijekom odgoja, obrazovanja te procesa socijalizacije usmjeravaju vlastito dijete na put kojega su sami zacrtali i bez uvažavanja njegove unutarnje psihičke strukture. Stoga nisu Tita poticali da se sam bori za vlastiti položaj, sugerirajući mu kako ne može uvijek i odmah dobiti što želi, nego su uvijek sve činili za njega i umjesto njega, čime je dobio dojam da su mu neprestano na raspolaganju. Sin je tako samo trebao biti poslušan i društveno prilagođen te izbjegavati bilo kakve poteze koji bi ga mogli društveno kompromitirati. Time roditelji nisu poticali razvoj samostalnoga i snažnoga, nego pasivnoga, slaboga i bespomoćnoga sebstva (Durić, 2011:106).

Na temelju ovoga djela možemo uočiti slojevite psihološke procese koji se razvijaju kod Tita jednom kad mu oduzmu slobodu izbora, promišljanja i stave u kalup društvenih kodeksa koji diktiraju kakvo ponašanje je prihvatljivo, a kakvo nije. Svako odstupanje od toga vodi pojedinca u beznađe. On osjeća što je za njega najbolje, što mu hrani i dušu i tijelo, ali ne može to ostvariti. Najvažnija podrška koju je trebao, ona roditeljska, izostala je. Njegovi otac i majka primjer su roditelja koji slijepo slijede društvena pravila ne dovodeći u pitanje njihovu vrijednost. Stavljaju ta pravila ispred svoga sina, kao imperativ koji tek zadovoljen ima svoju svrhu.

U sličnoj se situaciji nalazi i Lucija, Titova majka. Ona predstavlja u potpunosti pasivan ženski princip koji je sasvim podređen suprugu i obitelji. Njezin je glas često utišan, primjerice, u prvom poglavlju tijekom prepirke na Titovom rođenju kao da ne postoji, a i kada je prisutna u dijaloškim partijama s Andrijom, često samo potvrđuje njegove stavove, što je čini vrlo bliskom Valpurgi iz Posljednjih Stipančića. Tito Dorčić je tako roman koji razmatra one situacije u kojima su bolesne ambicije i nerazumni zahtjevi stavljeni pred dijete sasvim uništili njegov život (Durić, 2011:112).

Otac koji je također odgajan u duhu patrijarhata, prenosi te obrasce na svoju obitelj gdje majka Lucija ima pasivnu ulogu promatrača. Ona se pokorava muževoj volji. Durić navodi kako se ona nalazi u istom odnosu zavisnosti od oca kao i sin. Majka je u pozadini cijele priče, priklanja se očevim odlukama. Postavlja se pitanje kakva bi njena uloga i reakcija bila da nije pod patrijarhalnim utjecajem. Ona zna da će biti omalovažavana ako u nekim raspravama iskaže svoje mišljenje i stav, pogotovo ako su oni drugačiji od onih na pozicijama moći i nametnutih pravila.

9. KARAKTERISTIKE DOBRIH I LOŠIH OČEVA I MAJKI

Prethodno analizirani odnosi roditelja i djeteta iz realističkih djela poslužit će nam kako bismo pobliže odredili kakvi su to zapravo dobri i loši očevi i dobre i loše majke. Na primjerima analiziranih realističkih djela vidjeli smo različite, a u suštini iste obrasce ponašanja i odnosa roditelja prema djetetu u tome vremenu. Odgovor zašto je tome tako najbolje pronalazimo u društvenim determinantama koje diktiraju opće prihvaćena odnosno neprihvaćena pravila ponašanja i hijerarhije. Jednom stvorena i uvriježena takva pravila postaju način života i prenose se tradicijski na nove naraštaje. Nitko ne propitkuje zadovoljavaju li takva pravila ravnopravno sve članove društva, a u slučaju odstupanja od istih stječe se etiketa *lošega*. Takav status stječe se jer nisu ispunjeni očekivani i nametnuti obrasci, bez obzira je li netko uistinu loše postupio ili je to samo loše gledano u okviru takvih obrazaca. Roditeljstvo i odgoj djeteta osjetljivo je pitanje, podložno različitim interpretacijama i varijabilnostima, ovisno o kulturama. Ono što je u suštini svugdje isto, odnosno trebalo bi biti, jest činjenica da podariš novi život, novu i jedinstvenu, autentičnu osobu koja bi trebala imati slobodu u psihofizičkom smislu. Trebala bi imati slobodu osobnoga razvoja. Često je ta sloboda već unaprijed upakirana u društvene konvencije. Takve konvencije predstavljaju najviše instance koje se moraju provoditi da bi neko društvo opstalo. Očevi i majke bitan su dio toga društva.

Ovdje analizirani očevi i majke promatrani su kroz društvene i ekonomske okvire 19. stoljeća. Razdoblje je to teških situacija, siromaštva, raspadanja zadruga i propasti plemstva gdje se čovjek sam mora izboriti sa svime time. Roditelji su više upućeni kako preživjeti, a odgoj pada u drugi plan. Nerijetko upravo djecu vide kao svoj izlaz iz teškoga života što dovodi do posrnuća odnosa. Imaju tendenciju projiciranja vlastitih neostvarenih želja i potreba na svoju djecu. U vremenu kad je

patrijarhat i više nego izražen valja definirati što bi to bili dobri očevi i dobre majke, a što loši očevi i loše majke. Najprije ćemo istaknuti da su obrasci ponašanja i odgoja kod svih analiziranih likova očeva i majki u ovome radu u principu slični. Imamo strukturu oca kao glavnoga člana obitelji, nadređenoga, onoga koji donosi sve odluke. Majke su u pozadini, pasivni likovi koji svoje mišljenje i želje zadržavaju za sebe jer im društveno nije dodijeljeno pravo glasa. Njihovo jedino ostvarenje je u brizi za dijete, ali i cijelo kućanstvo.

Kultura određuje što znači biti dobra majka, koja su ponašanja i stavovi prikladni za majke i kako oblikovati identitet majke. Težnja k oblikovanju poželjnog identiteta majke prisutna je još od razdoblja stare Grčke, u kojoj je uloga žene bila svedena na podizanje djece, jer se smatralo da su za sve druge društvene uloge nesposobne, pa im one nisu ni povjeravane. Sama uloga majke u javnom diskursu nije se bitno promijenila otad do danas (Vrcelj, 2019:109-110).

Dakle, od žene se na prvome mjestu očekuje da bude majka, i to ne bilo kakva, već *dobra* majka. Takva majka mora ponizno slušati muža i okolinu, brinuti da svima udovolji, da sve stigne napraviti, da svakome bude utjeha i pomoć. Ona mora učiti dijete kako se treba ponašati u skladu s običajima, pogotovo djevojčice. Ako ne ispuni sva ta očekivanja i pravila smatrana je *lošom* majkom. U slučaju da se na bilo koji način suprotstavi uvriježenome obrascu ponašanja jer možda želi promjenu za svoje dijete ili za samu sebe također se smatra *lošom* majkom. Patrijarhat je proizveo takvu sliku *loše* majke. Patrijarhat ne trpi asertivnost kad je žena u pitanju. Previše idealizirana i glorificirana uloga majke, kao svojevrsnog božanstva, implicirana je kao ženin primarni identitet, kao da je ona već samim rođenjem prirodno određena da se samo i isključivo ostvari u toj ulozi. Uvidjeli smo da između likova očeva i majki iz različitih djela postoji diferencijacija u motiviranosti određenih postupaka prema djetetu, ali u suštini ih sve možemo svesti na jedan zajednički nazivnik. Očevi su imali privilegirani položaj u društvu, determinirani kao jači spol i

samim time podrazumijevalo se da su njihovi postupci ispravni. Ako djecu odgajaju u zatvorenome, patrijarhalnome sistemu prenoseći im jedine društveno prihvatljive sustave vrijednosti oni su smatrani *dobrim* očevima, iako te vrijednosti kao takve ne omogućavaju djetetu osobni rast, samostalnost i vlastiti doživljaj svijeta. One su same po sebi svrhovite.

Onoga trenutka kad izađemo iz toga patrijarhalnog sistema i stavimo dobrobit i slobodu djeteta kao primarni faktor *dobri* očevi postaju loši, a *dobre* majke postaju loše majke. Loši očevi i loše majke mogu se analizirati s više aspekata. S jedne strane postavlja se pitanje kakve živote i sudbine su oni imali i je li ih to motiviralo na loše odnose prema svome djetetu, a s druge strane mnogi su imali teške sudbine pa ih to nije učinilo lošim očevima i lošim majkama. Također, društveni kontekst i raspodjela moći kreiraju loše očeve i loše majke. Prepoznaju se po tome što dijete gledaju kao svoju kreaciju koju žele oblikovati prema svojim neispunjenim težnjama i frustracijama. To su očevi i majke koji nanose štetu svome djetetu. Prestiž, novac, moć, vlastito zadovoljstvo i prosperitet stavljaju ispred interesa djeteta. Svoje nesretno djetinjstvo, traume ili siromaštvo nastoje kompenzirati kroz dijete. Ono postaje objektom njihove emocionalne manipulacije koja obilježava djetetov život i zapravo se trajno pohrani negdje u djetetovoj podsvijesti, a kasnije se manifestira kroz različite etape života. Loši očevi i loše majke djeluju destruktivno na djetetovu sliku o sebi, nemaju sluha ni razumijevanja za njegove potrebe i želje. Često su to obrasci prebacivanja krivnje i manipulacija, ponižavanja i nepoštivanja djetetovih osjećaja. Nerijetko takvi roditelji dovode dijete do toga stanja da se ono osjeća odgovornim za njihovo loše ponašanje. Dijete krivi sebe ako su otac i majka tužni, razočarani ili jednostavno nesretni. Takvi djetetovi osjećaji predstavljaju ozbiljnu prijetnju njegovome razvoju i ostavljaju posljedice u odnosima s drugim ljudima. Dijete se počinje osjećati anksiozno, osjetan je pad samopouzdanja, a naglašen osjećaj manje vrijednosti. Očevi i majke svojim lošim primjerom i odnosom, a isti najčešće proizlazi iz njihovoga osobnoga nezadovoljstva ili nemogućnosti ostvarenja, formiraju nesretnu osobu koja se onda izgubi između stvarnosti i vlastitoga karaktera. Takvo dijete ne zna izraziti svoje osjećaje i smatra da je ono krivo za sve loše što se događa.

Očevi iz ovdje analiziranih djela ponašali su se prema naučenim obrascima nametnutog patrijarhata. Naučeni su da imaju povlašteni položaj, da jedini u obitelji

imaju pravo donositi odluke i upravljati životom svoga djeteta, stavljajući svoje želje i volju ispred djeteta. Majke su se pokoravale njihovim odlukama bez raspravljanja, iako su često osjećale u sebi da te odluke nisu dobre za dijete. One su smatrale da je uzaludan bilo kakav trud, da je svako njihovo nastojanje da nešto promijene i učine dobro za dijete samo obična borba s vjetrenjačama. Izgubile su prvenstveno samu sebe, ženu u sebi, u nastojanjima da zadovolje idealiziranu sliku *dobre* majke.

10. ZAKLJUČAK

Ono esencijalno što nas čini ljudima i društvenim bićima jesu odnosi. Oni mogu biti na različitim relacijama i različitog intenziteta. Odnosi nam daju slojevitiju sliku nas samih i naše okoline, oni su pokretači svega ostaloga. U ovome radu analizirali smo odnos između roditelja i djeteta i pokušali definirati kakvi su to dobri očevi i dobre majke, a kakvi loši očevi i loše majke. Konceptualizacija očinstva i majčinstva jako je složena tema, podložna različitim analizama i kritikama, što je čini izuzetno bitnom za elaboraciju. Nepresušan je to izvor inspiracije i u književnosti gdje pisci kroz osobna iskustva, ali i iskustva društva svoga vremena predstavljaju uzajamne odnose, njihove uspone i posruća. Društveni i politički kontekst, ekonomsko i gospodarsko stanje, hijerarhijsko ustrojenje i preraspodjela moći diktiraju relacije među ljudima u svakome razdoblju ljudske povijesti. Analiza očinstva i majčinstva u razdoblju realizma također počiva na tim elementima.

Obitelj je jedan mikrosvijet, ono u čemu smo stasali, pruža nam prva iskustva i osjećaje koje onda kasnije nosimo sa sobom kroz život, a utječu na razumijevanje svijeta oko nas. Otac i majka naš su prvi dodir sa svijetom, oni čine naša prva iskustva i od njih dobivamo ljubav ili traumatski potencijal. Sukladno ishodu, dijelimo ih na dobre i loše. Dobri očevi i dobre majke svjesni su toga da je zapravo jedina bezuvjetna ljubav na svijetu ona između njih i djeteta. Oni odmalena pružaju djetetu ne samo fizičku, već nužnu psihičku zaštitu. Dijete uče da je u redu iskazivati sve svoje emocije i pomažu mu nositi se s njima. Otvoreni su tome da prihvaćaju svoje greške, uče dijete da ono prihvaća svoje i da je to sasvim u redu. S druge strane, loši očevi i loše majke najčešće su emotivno nedostupni, prebacuju krivnju za njihovo loše stanje na dijete i emocionalno ga ucjenjuju. Motiviranost takvome ponašanju najčešće pronalazimo u samome djetinjstvu tih očeva i majki. Oni ne pružaju podršku djetetu, već na prvo mjesto stavljaju zadovoljavanje društvenih normi.

Važnija im je društvena prihvaćenost od djetetove sudbine. Svako vrijeme je teško za sebe i nosi svoje izazove. U 19. stoljeću očevi i majke živjeli su teškim ekonomskim životom, pod stegama patrijarhata koji im je određivao uloge i usmjeravao živote. Takve društvene prilike stavile su odgoj djeteta u pozadinu svih zbivanja, a nerijetko se upravo djetetom pokušavalo popeti na društvenoj ljestvici čime dijete postaje objektom, i gubi svoju autentičnost. Na primjerima ovdje analiziranih očeva i majki uvidjeli smo koliko društvena i politička situacija utječe na pojedinca i odnose.

Društvo kreira sliku *dobrih* i *loših* očeva i majki koja zapravo jako često nema uporište u realnosti. Očevi i majke slijepo slijede takve nametnute obrasce shvaćajući ih kao imperativ. Smatram da bi i samo društvo bolje funkcioniralo kada bi roditelji prestali živjeti prema očekivanjima okoline i usmjerili se na dijete kao autentično biće koje ima pravo živjeti svoj život u skladu sa svojim potrebama. Da bi se to ostvarilo roditelj najprije sam mora odrasti i shvatiti da nije dobro kada dijete postane roditelj svome roditelju. Preveliki je to teret za nekoga tko se tek treba razviti psihofizički da bi jednoga dana on mogao postati dobar otac ili dobra majka svome djetetu, a zacijelo na to ima pravo. Smatram da je biti otac i majka kompleksna zadaća, a biti dobar otac i dobra majka još kompleksnije i izazovnije.

Živimo u svijetu prepunom nerealnih očekivanja i zaista se nije lako staviti u tuđu kožu. Život je u isto vrijeme i predivan i surov, prepun mogućnosti i sjenovitih strana. Čovjek se treba sa svime time suočiti i prihvatiti da je život jednostavno takav kakav jest, a na nama je kako ćemo reagirati na njega. Očevi i majke trebaju se najprije osloboditi pritiska društvenih očekivanja i nametnutih modela ponašanja kako bi onda zajedno odgajali dijete oslušujući na prvome mjestu njegove potrebe i osjećaje. U tom procesu s djetetom rastu i očevi i majke jer ih dijete, još uvijek neiskvareno društvenim standardima, može puno toga naučiti o njima samima. Kako je književnost jako povezana s nama samima, sa svim našim iskustvima, tako i ova tema nudi piscima nevjerojatnu slobodu da sve preispitaju, oslobode se ograničenja i predstave drugima mogućnost da se i oni sami oslobode svoje psihološke prošlosti. Očevi i majke koje smo u ovome radu analizirali bili su dobri očevi i dobre majke gledano u okvirima nametnutih pravila i odnosa jer su ih slijepo slijedili, a loši očevi i loše majke ako uzmemo u obzir nepoštivanje djetetove autentičnosti, slobode izbora i vlastite sreće. Danas nam se također pasivno nameću poželjne slike raznih odnosa, pa tako i očinstva i majčinstva. Smatram da tek kad se čovjek oslobodi uvjerenja da

si uspješan i vrijediš samo ako ispuniš ono što je netko drugi nametnuo i postavio kao pravila možeš biti istinski sretan i odgajati sretno dijete. Imamo dužnost da se borimo za one prave vrijednosti, one u koje čvrsto vjerujemo i koje su naše, a ne nametnute. Književnost nam u tome može dosta pomoći jer svaka naša emocija, potreba, mogućnost i iskustvo – postoji u knjigama.

11. LITERATURA:

IZVORI:

1. Kozarac, Ivan (1994.) *Đuka Begović*. Slavonica, Vinkovci.
2. Kozarac, Josip (1991.) *Tena*. Mladost, Zagreb.
3. Novak, Vjenceslav (1979.) *Tito Dorčić*. Mladost, Zagreb.
4. Šenoa, August (2002.) *Prijan Lovro*. Mosta, Zagreb.

KNJIGE:

1. Barac, Antun (1986.) *O književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
2. de Beauvoir, Simone (2016.) *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak
3. Brešić, Vinko (2019.) *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Zagreb: FF PRESS
4. Detoni-Dujmić, Dunja i dr. (2008.) *Leksikon hrvatske književnosti - Djela*. Zagreb: Školska knjiga
5. Jelčić, Dubravko (2002.) *Hrvatska književnost romantizma*. Zagreb: Školska knjiga
6. Jelčić, Dubravko (2004.) *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada P. I. P PAVIČIĆ
7. Jelčić, Dubravko (2006.) *August Šenoa*. 3. izd. Zagreb: Naklada Slap
8. Jelčić, Dubravko; Visković, Vladimir (1996.) *Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka, Pripovijetke Slavka Kolara*. Zagreb: Školska knjiga
9. Ljubešić, Marta (2003.) *Biti roditelj*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži
10. Nemeč, Krešimir (1995.) *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje
11. Sablić-Tomić, Helena (2005.) Slavonska krv uz među devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća, U: *Josip i Ivan Kozarac: Slavonska krv*, Zagreb: Znanje, str. 309-317
12. Solar, Milivoj (2005.) *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
13. Solar, Milivoj (2007.) *Književni leksikon*. Zagreb: Matica Hrvatska
14. Stamać, Ante (1991.) Opći problemi moderne. U: *Croatica: časopisi za hrvatski jezik, književnost i kulturu 22*, str. 11-20.

15. Šicel, Miroslav (1979.) *Pregled novije hrvatske književnosti*. 3. nadopunjeno. izd. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber
16. Šicel, Miroslav (1997.) *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. 2. nadopunjeno i prošireno izd. Zagreb: Školska knjiga
17. Šicel, Miroslav (2011.) *Hrvatski književni retrovizor*. Zagreb: ALFA
18. Šljivarić, Aleksandar (1964.) Ivan Kozarac u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 79*. Zagreb: Matica hrvatska

ČLANCI S MREŽNIH STRANICA:

1. Bartolac, Hendelja (2021.) Iskustvo tranzicije u majčinstvo i promjene okupacijskog životnog stila mladih majki, U: *Ljetopis socijalnog rada* 28 (3), 645-671.

<https://hrcak.srce.hr/file/396684>

2. Durić, Dejan (2011a). Žudnja drugoga i joiussance drugoga. O jednom psihoanalitičkom aspektu romana Tito Dorčić Vjenceslava Novaka. U: *Fluminensia* 23, br. 1. str. 101-116.

<https://hrcak.srce.hr/file/116322>

Pristupljeno: 2. rujna 2022.

3. Durić, Dejan (2011b). Velebno sebstvo. O još jednom psihoanalitičkom aspektu romana Tito Dorčić Vjenceslava Novaka. U: *Fluminensia* 23, br. 2. str. 115-127.

<https://hrcak.srce.hr/file/122628>

Pristupljeno: 2. rujna 2022.

4. Nemeć, Krešimir. (2012). Još o Đuki Begoviću. U: *Nova Croatica* 6, str. 287-293

<https://hrcak.srce.hr/file/257613>

Pristupljeno: 10. rujna 2022.

5. Rendić Miočević, Ivo (2002). Freud i znanost o povijesti danas. U: *Časopis za suvremenu povijest* 33, br. 1. str. 187-192.

<https://hrcak.srce.hr/file/304543>

Pristupljeno: 22. rujna 2022.

6. Vuković, Tvrtko (2012). Đuka Begović – Edipov slavonski brat. U: *Nova Croatica*. 6/6. str. 275-286.

<https://hrcak.srce.hr/file/257611>

Pristupljeno: 22. rujna 2022.

7. Vrcelj, Sofija (2019). Majčinstvo – podloga familijarizacije odgojno-obrazovnih ustanova. Vol. 10/1, No. 19, str. 109-128.

<https://hrcak.srce.hr/file/325947>

Pristupljeno: 20. rujna 2022.

12. SAŽETAK

U radu se obrađuje tema: Dobri i loši očevi i dobre i loše majke: konceptualizacija očinstva i majčinstva u hrvatskoj prozi 19. i ranog 20. stoljeća. Analizira se odnos roditelja prema djetetu, ističu se socijalno-ekonomski uvjeti i nepravedni društveni obrasci koji nerijetko dovode pojedinca do propasti. Na temelju odabranih književnika i njihovih djela provodi se navedena analiza. Riječ je o Josipu Kozarcu i njegovome djelu *Tena*, Augustu Šenoi i djelu *Prijan Lovro*, Ivanu Kozarcu s romanom *Đuka Begović* te Vjenceslavu Novaku s djelom *Tito Dorčić*.

KLJUČNE RIJEČI: hrvatska proza 19. stoljeća, realizam u hrvatskoj književnosti, tema očinstva i majčinstva, Josip Kozarac, August Šenoa, Ivan Kozarac, Vjenceslav Novak

13. SUMMARY

The work deals with the theme of Good and bad fathers and good and bad mothers: conceptualization of fatherhood and motherhood in Croatian prose of the 19th century. The work analyzes the relationship between the parents and the child, as well as the socio-economic conditions and unfair social patterns that often lead an individual to ruin. The analysis is based on a selection of authors and their literary works, namely Josip Kozarac and his work *Tena*, August Šenoa with *Prijan Lovro*, Ivan Kozarac with the novel *Đuka Begović* and Vjenceslav Novak with his work *Tito Dorčić*.

KEY WORDS: Croatian prose of the 19th century, realism in Croatian literature, the theme of fatherhood and motherhood, Josip Kozarac, August Šenoa, Ivan Kozarac, Vjenceslav Novak